

Drs. TH.J. Snoek

No. 3.106

LIJFRENTIE IN HET KADER VAN DE BEDRIJFSOPVOLGING

Augustus 1981

SIGN: L 26-3.106
EX. NO: B
MLV:

Landbouw-Economisch Instituut

Afdeling Landbouw

149257

Inhoud

	Blz.
WOORD VOORAF	5
INLEIDING EN PROBLEEMSTELLING	7
1. DE OPZET EN METHODE VAN ONDERZOEK	9
2. ENKELE OPMERKINGEN OVER HET VERSCHIJNSEL LIJFRENT	11
2.1 Algemeen	11
2.2 De levensverzekeringsmaatschappij als verze- keraar	12
2.3 De bedrijfsopvolger als verzekeraar	13
3. VERWERFING VAN EEN LIJFRENT IN HET KADER VAN DE BEDRIJFSOPVOLGING	14
4. LIJFRENT EN LENING	19
5. DE INVLOED VAN LIJFRENT EN LENING OP DE FINANCIËLE POSITIE	25
5.1 Algemeen	25
5.2 Verschillen in premieheffing en inkomstenbe- lasting	26
5.3 Verschillen in FOR-aftrek	27
5.4 Variaties in omvang van lijfrente en lening bij een gelijkblijvende totaal som van beide	27
5.5 Verschillen in latere jaren	28
6. VERSCHILLEN IN HET JAAR VAN OVERLIJDEN	29
7. WIE KOMT DE VRIJVALLENDE RESERVE TOE?	33
SAMENVATTING EN SLOTBESCHOUWING	37
BIJLAGEN	41
APPENDIX	57

Woord vooraf

Zoals bekend vormt de financiering van de bedrijfsovername nog altijd een moeilijk probleem. Niet alleen immers moet het de opvolger mogelijk worden gemaakt op het overgenomen bedrijf z'n brood te verdienen, maar ook moet daarbij met de belangen van de vertrekkende ondernemer en zijn gezin rekening worden gehouden. Daarom verdient elk middel dat ook maar iets tot de opheffing van dit knelpunt kan bijdragen, nauwgezette overweging.

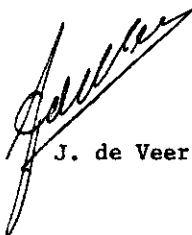
In dit verband is de vraag gerezen of gehele dan wel gedeeltelijke betaling van de overnamesom door de opvolger in de vorm van levenslange uitkeringen aan zijn voorganger - een z.g. lijfrente dus - hierin enige verlichting zou kunnen brengen; zulks niet alleen met het oog op de spreiding die daardoor in de betaling zou worden verkregen, maar ook vanwege mogelijke voordelen op fiscaal en/of ander gebied.

Het is deze problematiek, die in de hier voor U liggende publicatie wordt behandeld.

Veel dank is verschuldigd aan de talrijke deskundigen die bij de uitvoering van de studie werden geraadpleegd en die bij de bespreking van het conceptrapport waardevolle opmerkingen hebben gemaakt en adviezen hebben gegeven.

Het onderzoek is verricht door drs. Th. J. Snoek van de afdeling Landbouw.

De Directeur,

Den Haag, augustus 1981

J. de Veer

Inleiding en probleemstelling

Eén van de - in financieel opzicht - moeilijkste perioden in het leven van de zelfstandige ondernemer is veelal de beginperiode. Dan immers beschikt hij nog over betrekkelijk weinig eigen vermogen zodat hij op relatief veel vermogen van anderen is aangewezen.

Geldt dit in het algemeen, in het geval van de opvolging van de vader door de zoon is dit niet anders. Ook dan heeft het heel wat voeten in de aarde om de financiering rond te krijgen. Veelal heeft de zoon immers nog niet zoveel kunnen sparen dat hij het zonder hulp van zijn vader zou kunnen stellen. Deze ziet zich dan ook vaak verplicht een kleiner of groter deel van de overnamesom in het bedrijf te laten. Hoe minder geld er daarom bij de bedrijfs-overname voor de fiscus nodig is, des te meer er voor financiële hulp aan de zoon kan overschieten.

Zoals bekend vindt er nl. bij de bedrijfsbeëindiging een afrekening met de fiscus plaats. Deze z.g. eindafrekening betreft de inkomstenbelasting over het verschil tussen de overnameprijs en de boekwaarde van elk bedrijfsmiddel. Bijna altijd immers zullen de in de boekhouding aangehouden waarden van grond, gebouwen, voorraden, inventaris e.d. lager zijn dan die waartegen deze door de opvolger worden overgenomen. Althans, wanneer er geen materiële bevoordeling in het spel is en daarvan gaan we uit.

Behalve deze z.g. stakingswinst zal ook de fiscale oudedagsreserve (FOR) in de eindafrekening worden betrokken. Deze reserve is ontstaan doordat er jaarlijks een bepaald percentage van de winst uit onderneming, buiten de heffing van de inkomstenbelasting mocht worden gehouden om pas later te worden belast. De aanspraak nu die de fiscus op het totaal van de tot nu toe onbelast gebleven inkomensdelen heeft, wordt bij de eindafrekening ook meegenomen. Zo kan beëindiging van de bedrijfsuitoefening - vooral na een periode van sterke prijsstijging - soms een vrij forse betaling aan de fiscus met zich meebrengen.

Nu is het mogelijk om door aankoop van een z.g. stamrecht dit bedrag te verlagen en soms tot nihil terug te brengen. Wat is een stamrecht? Hieronder verstaat men "..... een recht dat periodieke uitkeringen of verstrekkingen oplevert" (art. 19 IB eerste lid) 1). Bijvoorbeeld het recht op winstuitkeringen, een kostcon-

1) Art. 19 IB 1964 eerste lid: In geval in rechtstreeks verband met en uiterlijk zes maanden na het staken van een onderneming een recht dat periodieke uitkeringen of verstrekkingen oplevert (stamrecht) wordt bedongen, wordt de waarde welke daaraan ten tijde van het staken in het economische verkeer kan worden toegekend, voor zover deze de winst behaald met of bij het staken niet te boven gaat, tot ten hoogste het in het tweede lid aangewezen bedrag ten laste van die winst gebracht, mits het stamrecht voldoet aan de in het derde lid omschreven voorwaarden.

tract en het recht op alimentatie-uitkeringen. Ook valt hier het recht op lijfrente-uitkeringen onder, dat in deze studie centraal staat.

Nu heeft de wetgever - vooral om sociale redenen - de mogelijkheid opengesteld om de koopsom van een stamrecht in aftrek te brengen op het totaal van het belaste deel van de liquidatiewinst en de FOR. Dit betekent dat de vertrekkende ondernemer, indien hij zich een recht op levenslange uitkeringen, een z.g. lijfrente dus, verwerft, hij de tegenwaarde (of koopsom) daarvan op dat totaal in mindering mag brengen. Ofschoon de grootte van deze vrijstelling, de z.g. stamrechtvrijstelling aan grenzen is gebonden, zal het toch in veel gevallen mogelijk zijn daardoor zowel de liquidatiewinst als de FOR voor een groot gedeelte of zelfs geheel weg te werken. En dit is niet alleen voor de liquiditeitspositie bij de overname van belang maar ook nog lang daarna.

Uiteraard kan ook op andere manieren de financiële positie van de opvolger worden vergemakkelijkt; b.v. wanneer deze eerst de grond, eventueel met gebouwen kan pachten. In de praktijk wordt deze methode van bedrijfsopvolging veel toegepast.

Ook de rechtsvorm van de onderneming kan een bijdrage tot de financiering leveren, evenals het z.g. "doorschuiven" - de opvolger neemt de vermogensbestanddelen op zijn balans tegen dezelfde waarden op als zijn voorganger waardoor er van stakingswinst geen sprake kan zijn. Maar hoe belangrijk deze methoden ook mogen zijn, dit onderzoek zal zich richten op de betekenis, die het afsluiten van een overeenkomst van lijfrente in het kader van de bedrijfsopvolging heeft. Daarbij zal het niet gaan om de ethische kanten van het verschijnsel lijfrente, hoe belangrijk die ook zijn, maar uitsluitend om het financiële aspect van de lijfrente.

Het probleem, dat moet worden onderzocht, kan dus als volgt worden geformuleerd:

welke zijn de financiële voor- en nadelen van een lijfrente in het kader van de bedrijfsopvolging?

Voor een bevredigende uitwerking van deze probleemstelling is het noodzakelijk om niet alleen met belastingen rekening te houden, maar ook met de premieheffing voor de volksverzekeringen. Ook is er verschil of een persoon of een instelling de verplichting tot het doen van uitkeringen op zich neemt. En zo zullen zich tijdens het onderzoek nog wel meer vragen aandienen waarop een antwoord moet worden gezocht. Welke vragen dat zullen zijn zal gaandeweg blijken.

1. De opzet en methode van onderzoek

Wil men proberen vast te stellen welk verschil het in financieel opzicht maakt of er al dan niet een lijfrente in het kader van de bedrijfsopvolging is overeengekomen, dan is het noodzakelijk eerst aan het begrip lijfrente zelf aandacht te schenken. Met name zal daarbij de aard van de lijfrente moeten worden belicht alsmede de betekenis ervan zowel voor degene, die de lijfrente-uitkeringen ontvangt als voor degene, die ze betaalt. Hiertoe zal in het volgende hoofdstuk een poging worden ondernomen.

Nadat het aldus duidelijk kan zijn geworden waarover men praat, zal pas de financiële kant aan de orde kunnen komen. Maar hoe dit te realiseren? Anders gezegd: welke methode kan ons helpen het gestelde probleem tot een oplossing te brengen?

Het ligt voor de hand hierbij uit te gaan van een situatie, zoals die zich in de praktijk heel wel zou kunnen voordoen om dan aan de hand daarvan de gevolgen van het sluiten van een lijfrente-overeenkomst voor beide partijen na te gaan.

Daartoe gaan we uit van een denkbeeldig bedrijf en wel een landbouwbedrijf. Ingebed in de balanssituatie van dit bedrijf zullen dan de financiële gevolgen worden onderzocht. Bij deze keuze moet onmiddellijk worden opgemerkt, dat men daarbij mag aannemen, dat veel van hetgeen hier naar voren zal komen, ook bij de opvolging in tal van middenstandszaken aan de orde zal zijn.

Ten einde de aandacht niet te zeer naar (in dit kader) minder belangrijke zaken af te leiden, die bovendien voor de te trekken conclusies van weinig of geen belang zouden zijn, gaan we uit van een eindbalans van een vertrekkende ondernemer, zoals deze balans er ná opwaardering doch vóór afrekening met de fiscus zou kunnen uitzien. Daarbij letten we niet op notaris- of andere kosten. Wil men dat echter wel dan kan men ze onder de kortlopende schuld opgenomen denken. En wat de 6% overdrachtsbelasting betreft: deze is in geval van opvolging van vader door zoon niet verschuldigd, behalve voor zover het de woning of het woongedeelte betreft.

Tabel 1.1 Balans van de vertrekkende ondernemer na opwaardering (in 1000 gld.)

woning	50	eigen vermogen	575
grond	450	vergoeding zoon	150
erf + gebouwen	100	langlopende schuld	100
inventaris	175	kortlopende schuld	15
debiteuren	10		
liquiditeiten	55		
	<u>840</u>		<u>840</u>

In vorenstaande balans komt de post: "Vergoeding zoon" voor. Dit betreft het totaal van de (opgerente) gelden, die er in de loop der jaren zijn ingehouden op de vergoeding, die de zoon voor zijn medewerking in het bedrijf heeft genoten. De andere posten spreken voor zich zelf. Alleen is er nog een post, die weliswaar niet op de balans voorkomt maar die toch bij dit onderzoek een voorname rol speelt, nl. de extra belastingschuld in verband met de gebleken stakingswinst en de opheffing van de FOR. Stel, dat er van de stakingswinst - na gebruikmaking van de vrijstelling van f 20.000,- uiteindelijk f 120.000 belast blijkt en dat de FOR in de loop der jaren tot f 35.000,- is opgelopen. Indien er nu een heffing van 40% op beide bedragen wordt toegepast, beloopt de grootte van de aan de fiscus ontstane schuld: 40% van f 155.000,- is f 62.000,-. Een vrij fors bedrag, dat - zoals reeds eerder opgemerkt - voor verlaging vatbaar is, o.a. door aankoop van een lijfrente. Maar alvorens hier dieper op in te gaan lijkt het gewenst eerst iets over het verschijnsel lijfrente zelf te zeggen.

2. Enkele opmerkingen over het verschijnsel lijfrente

2.1 Algemeen

Het is wellicht nuttig er vooraf op te wijzen, dat het begrip rente wel moet worden onderscheiden van het begrip interest. Verstaan we onder interest een vergoeding voor een lening, van een rente is er sprake wanneer het om een reeks betalingen gaat. En deze kunnen wel en zullen ook vaak een interestelement bevatten maar dat is hier niet van belang. Nu eerst de definitie:

Onder een levenslange lijfrente op het leven van een verzekerde verstaat men een serie periodieke betalingen van een overeengekomen grootte die elk voor zich slechts plaatsvinden zolang de verzekerde op de vastgestelde tijdstippen in leven is. Zodra de verzekerde derhalve komt te overlijden is er daarmee voor de toekomst aan de betalingen een einde gekomen; tenzij er natuurlijk nog één of meer andere verzekerden overblijven. Dit is bijvoorbeeld het geval indien er is overeengekomen dat de lijfrente-uitkeringen bij overlijden van de man voor een bepaald gedeelte op diens vrouw - mits die nog in leven is - overgaan en die daarvan dan nog gedurende haar gehele verdere leven kan profiteren. In deze studie is ter beperking van het vele rekenwerk gekozen voor verzekeringen op 1 leven. In de Appendix zal iets over verzekeringen op 2 levens worden gezegd.

Behalve levenslange kent men ook tijdelijke lijfrenten; d.w.z. lijfrenten, waarbij de uitkeringen plaatsvinden tot het overlijden van de verzekerde(n), doch hoogstens gedurende een tevoren overeengekomen aantal jaren. Een andere indeling is die tussen dadelijk ingaande en uitgestelde lijfrenten; bij deze laatste vorm gaan de betalingen eerst in nadat de uitsteltijd is verstreken en de verzekerde(n) alsdan nog in leven is (zijn).

De positie van verzekerde is slechts één van de 4 posities, die men terzake van levensverzekering kan innemen.

Men onderscheidt hier de positie van:

- a. degene, die het risico op zich neemt; de verzekeraar dus;
- b. diens tegenpartij bij het sluiten van de overeenkomst van verzekering. Hij wordt verzekeringnemer genoemd en zal de koopsom en/of premies moeten voldoen;
- c. degene, wiens leven of sterven beslissend is voor de uitkering(en) en die verzekerde wordt genoemd;
- d. degene, aan wie de uitkeringen moeten plaatsvinden en die begunstigde heet.

Vaak verenigt één en dezelfde persoon meerdere kwaliteiten in zich. Zo kan diegene, die de verzekering sluit een lijfrente op eigen leven bedingen met uitkeringen aan zich zelf. In dit geval treft men dus in 1 persoon zowel de verzekeringnemer als de verzekerde als de begunstigde aan.

Een lijfrente kan in vele gevallen van grote betekenis zijn. Temidden van de ongewissheden, die het leven meebrengt, is de zekerheid (bij in leven zijn) eenmaal of ook wel met onmiddellijke ingang lijfrente te gaan genieten, waaraan gedurende de rest van het leven (indien levenslang) geen einde meer zal komen, een rustgevende factor. Op dit punt dient het verschijnsel lijfrente o.i. positief te worden beoordeeld. In elk geval blijkt de fiscus de lijfrente welgezind. Want niet alleen mag men jaarlijks de als particulier voor lijfrente betaalde premies en koopsommen tot een bepaald maximum (in 1979: f 12.359,-) van het inkomen aftrekken maar ook is het toegestaan het voor aankoop van een lijfrente in het kader van de bedrijfsbeëindiging betaalde - eveneens tot zekere, van de omstandigheden afhankelijke maxima - via de stamrecht-vrijstelling in aftrek te brengen.

Blijkbaar staat de wetgever zo positief tegenover verwerving van rechten op lijfrente, dat men zelfs bereid is uitstel van belastingbetaling, nl. tot het moment waarop de uitkeringen ingaan, te accepteren.

Maar nog verder reikt de welwillendheid van de fiscus: deze strekt zich nl. ook tot het domein van de Vermogensbelasting (VB) uit. Immers, ingegane lijfrenten zijn tot een uitkering van f 16.000,- per jaar vrijgesteld van VB, indien de begunstigde (hier dus de heengaande ondernemer) invalide dan wel 65 jaar of ouder is. Komt hij te overlijden dan geldt voor de weduwe een vrijstelling van f 12.000,- per jaar, ongeacht haar leeftijd. Bovendien behoeven nog niet ingegane lijfrenten helemaal niet te worden opgegeven. En dit niettegenstaande het feit, dat de opvolger zijn verplichting tot uitkering van lijfrentetermijnen als schuld mag opvoeren.

(Opmerking: het in deze studie vermelde is mede bepaald door het belastingregime, zoals dat in 1979 bestond en waarin per 1 jan. 1981 enkele wijzigingen zijn aangebracht.)

2.2 De levensverzekeringsmaatschappij als verzekeraar

Het merendeel van de overeenkomsten van levensverzekering wordt met een levensverzekeringsmaatschappij aangegaan. Tegenover de ontvangen premies en koopsommen (dit zijn eenmalige premies) staan de uitbetalingen van de maatschappijen. De verwachting dat deze stipt op tijd zullen plaatsvinden is vrijwel algemeen. Niet alleen immers plegen de ontvangen gelden (voor zover niet benodigd ter dekking van de bedrijfskosten) op een solide wijze te worden belegd (in onderhandse leningen, hypotheek, obligaties e.d.) maar ook staan er veelal extra reserves ter beschikking, die mede door winstinhouding zijn verkregen. Hoe belangrijk dit ook is, er is een meer fundamentele reden voor dit grote vertrouwen aan te geven. Zoals bekend houdt nl. het afsluiten van slechts één verzekering voor de verzekeraar een groot risico in. De verzekerde kan weliswaar vroeg sterven, maar ook kan hij (veel) ouder worden dan

waarop gemiddeld moest worden gerekend. In het geval van een lijfrente moet er dan geld bij. Naarmate nu het aantal verzekerden toeneemt, zullen de goede en kwade kansen elkaar (volgens de wet van de grote aantallen) zó gaan compenseren, dat er voor het verzekerdenbestand als geheel een gemiddelde naar voren zal komen, dat geen grote afwijkingen zal vertonen met dat, waarop de berekeningen zijn gebaseerd en dat ontleend is aan de bevolkingsstatistiek.

Daarmede is dan het toevalselement (praktisch) geheel verdwenen en een houvast verkregen, waarop het vertrouwen mede kan stoeien.

Daarnaast is het van groot belang om ook de ontwikkeling zowel van rentestand als bedrijfskosten goed te voorspellen. Het gaat hier immers om contracten met een vaak lange looptijd. Maar dit is niet bepaald gemakkelijk. Daarom blijft men aan de veilige kant: men houdt bijvoorbeeld een rekenrente van 4% aan bij een algemene rentestand, die daarvan het dubbele is. Eventuele extra winsten kunnen dan altijd nog worden teruggesluisd; bijvoorbeeld door bijschrijving op de verzekerde bedragen.

Ten slotte zij in dit verband nog het toezicht van de Verzekeringskamer vermeld, waaraan de hier te lande werkzame levensverzekeringsmaatschappijen en pensioenfondsen zijn onderworpen.

2.3 De bedrijfsopvolger als verzekeraar

Treedt in plaats van een levensverzekeringsmaatschappij de bedrijfsopvolger als verzekeraar op, dan gaat in dat geval het recht op gebruikmaking van de stamrechtvrijstelling niet, de gunstige werking van de wet van de grote aantallen daarentegen wél teloor. Immers, het gaat nu om een verzekeringsmaatschappij met slechts één verzekerde. Dit houdt natuurlijk een groot risico in voor de bedrijfsopvolger: de verzekerde kan nl. blijken langer te leven dan gemiddeld moest worden verwacht. Maar hier staan ook enkele andere punten tegenover. Ten eerste kan zich ook het omgekeerde, nl. een korter leven voordoen. Verder kan de bedrijfsopvolger zoals we nog zullen zien, een deel van de last op de fiscus afwentelen. Ten derde: een eventueel nadeel doet zich pas gevoelen in een periode van het ondernemersbestaan, waarin de vermogenspositie van de bedrijfsopvolger veelal reeds een aanmerkelijke verbetering heeft ondergaan.

Misschien zou men zich nog de vraag kunnen stellen in hoeverre de totstandkoming van een lijfrente-overeenkomst tussen vader en zoon in ethisch opzicht valt toe te juichen. Zou men over het antwoord op deze vraag van mening kunnen verschillen, dan toch niet over de gunstige gevolgen voor de liquiditeit, die het in eigen hand houden van de lijfrenteverplichting met zich meebrengt. Maar deze kant van de zaak zal in de volgende hoofdstukken aan de orde komen.

3. Verwerving van een lijfrente in het kader van de bedrijfsopvolging

Zoals reeds werd vermeld zit de vertrekkende ondernemer met de vraag of hij al of niet een lijfrenteverzekering zal sluiten en zo ja, bij wie. In het voorbeeld van het eerste hoofdstuk gaat het om een belastbaar bedrag van f 155.000,-; nl. f 120.000,- per saldo aan stakingswinst en f 35.000,- uit opheffing van de FOR.

Zonder gebruikmaking van de stamrechtvrijstelling zou hij - bij een heffingspercentage van zeg 40% - dus binnen vrij korte tijd f 62.000,- aan de fiscus moeten betalen. Dit bedrag heeft zuiver het karakter van een schuld, zodat daarmee alsnog het eigen vermogen in tabel 1.1 moet worden verminderd. Dit komt dus netto uit op f 513.000,-.

Gesteld nu dat de heengaande ondernemer van de stamrechtvrijstelling gebruik zal willen maken en daartoe bij een levensverzekeringsmaatschappij een lijfrente zou kopen ter waarde van f 155.000,-. Hij kan daardoor het belastbare bedrag van f 155.000,- geheel wegwerken en dus ook de daarop drukkende f 62.000,- belasting. Maar er wordt dan wel f 93.000,- per saldo méér betaald dan wanneer er van de vrijstelling geen gebruik zou worden gemaakt.

Tabel 3.1 Becijfering extra betaling in geval van verwerving van een stamrecht

	Waarde stamrecht	Geheven over stakingswinst + FOR	In totaal te betalen
Geen stamrecht	f -	f 62.000	f 62.000
Wel stamrecht	" 155.000	" -	" 155.000
Extra betaling			f 93.000

Wil men echter aan elke betaling ontkomen, dan dient de lijfrente bij de opvolger te worden gesloten; dan immers gaat er geen cent naar derden. Wel is dit later het geval, wanneer de uitkeringen komen, die dan belast worden. Maar thans, ten tijde van de overname zelf heeft men door deze handelwijze de omvang van de aan derden te betalen bedragen tot nihil teruggebracht. En dat zal veelal op dat moment ook heel goed van pas komen.

Verwerft men zich overigens niet zo'n grote lijfrente dat daarmee het gehele belastbare bedrag kan worden weggewerkt, dan vindt belastingheffing uiteraard nog slechts over het restant plaats. Maar wat men ook doet: de thans uitgespaarde belasting kan men - gelet op de belastbaarheid van de toekomstige lijfrentebeta-

lingen - als een latente fiscale claim beschouwen; als een bedrag, dat men heeft gereserveerd om daarmee t.z.t. de inkomstenbelasting op lijfrente-uitkeringen op te vangen.

Daarmee heeft men zij het geen afstel, dan toch wel uitstel van belastingbetaling verkregen. Maar daarbij blijft het veelal niet. Daar die uitkeringen nl. in de na-actieve periode vallen, een periode, waarin het inkomen in veel gevallen toch al (beduidend) lager ligt dan voorheen het geval was, is het heffingspercentage over deze inkomsten veelal ook niet hoog.

Zo kan de heengaannde ondernemer - indien de opvolger althans bereid is mee te werken - dus uit 3 mogelijkheden kiezen: géén lijfrente, een lijfrente bij een verzekeringsmaatschappij of bij zijn opvolger. De hiermee samenhangende balansposten zijn - voortbouwend op de balans in tabel 1.1 - opgenomen in de tabellen 3.2, 3.3 en 3.4.

De in tabel 3.2 voorkomende balanscijfers betreffen het geval, dat een ondernemer door zijn zoon wordt opgevolgd maar in andere gevallen ligt de zaak principieel niet anders. Wordt er geen lijfrente aangekocht, dan gaat het om de kolommen 1 en 3; gebeurt dat wel dan is kolom 2 van toepassing. Daarbij behoort kolom 4 indien de lijfrente wordt aangekocht bij een verzekeringsmaatschappij of kolom 5, indien de zoon als verzekeraar optreedt. Uit deze opstelling laat zich de nieuwe balans van de ex-ondernemer zonder veel moeite afleiden. Zie daartoe tabel 3.3.

Zoals de lezer makkelijk kan nagaan is hier verondersteld, dat de grond, het erf en de gebouwen alsmede de inventaris door de zoon worden overgenomen evenals de langlopende schuld. De kortlopende schuld wordt voldaan terwijl het tegoed van de zoon bij de vader tegelijkertijd wordt verrekend. Gemakshalve gaan we ervan uit, dat de vader de door hem niet benodigde geldmiddelen aan zijn zoon uitleent. Deze bedragen f 305.000,- resp. f 398.000,-, afhankelijk van het al of niet aankopen van een lijfrente. Het verschil hiertussen - f 93.000,- - kwamen we reeds eerder tegen. In bijlage 1 is de afleiding van deze bedragen gegeven.

Uiteraard moet de hier veronderstelde gang van zaken ook op de balans van de opvolger zijn terug te vinden. Tabel 3.4 laat zien, dat dit inderdaad het geval is.

De door de vader afgestoten zaken, nl. de grond, het erf met de gebouwen alsmede de inventaris vinden we inderdaad op balans van de zoon weer terug, evenals de langlopende schuld van f 100.000,-. De financiële situatie, voorafgaande aan de overname wordt nu in de kolommen 1 en 3 weergegeven; die van daarna is in de overige kolommen te vinden. Tegenover de kolommen met de nummers 4, 5 en 6 staat kolom 2.

Indien de vertrekkende ondernemer de door hem niet benodigde geldmiddelen ten volle aan zijn opvolger uitleent, dus 398 resp. 305 mille, zal deze hieraan nog niet genoeg hebben, maar elders nog moeten bijlenen; nl. al naar de omstandigheden 77, 170 of 15 mille. In bijlage 2 wordt de afleiding van deze bedragen gegeven.

Tabel 3.2 Balansposten van de vertrekkende ondernemer in de 3 situaties (in 1000 gld.)

Bezittingen	Zonder aankoop lijf-rente	Met aankoop lijf-rente	Schulden	Lijfrente		
				neen	bij verz.-mij.	bij zoon
woning	50	50	eigen vermogen	513	513	513
grond	450	450	schulden aan fiscus	62	-	-
erf + gebouwen	100	100	vergoeding zoon	150	150	150
inventaris	175	175	langlopende schuld	100	100	100
debiteuren	10	10	kortlopende schuld	15	15	15
liquiditeiten	55	55	latente fiscale claim	-	62	62
recht op lijfrente	-	155	schuld aan verz.mij.	-	155	-
	840	995	schuld aan zoon	-	-	155
Kolomnummer	1	2		840	995	995
				3	4	5

Tabel 3.3 Balansposten (na afrekening) van de ex-ondernemer in de 3 situaties (in 1000 gld.)

Bezittingen	Zonder aankoop lijf-rente	Met aankoop lijf-rente	Schulden	Lijfrente		
				neen	bij verz.-mij.	bij zoon
woning	50	50	eigen vermogen	513	513	513
liquiditeiten	55	55	latente fiscale claim	-	62	62
recht op lijfrente	-	155				
voor kredietverlening						
beschikbaar	398	305				
debiteuren	10	10				
	513	575		513	575	575
Kolomnummer	1	2		3	4	5

Tabel 3.4 Balansposten van de opvolger, vóór en ná de overname (in 1000 gld.)

Bezittingen	Vóór over- name	Ná over- name	Schulden	Vóór over- name	Ná overname lijfrente		
					neen	bij	bij verz.- zoon mij.
woning	100	100	eigen vermogen	202	202	202	202
lening aan vader	150	-	le hyp. lening	50	50	50	50
liquiditeiten	2	2	langlopende schuld	-	100	100	100
grond	-	450	lijfrenteverplichting	-	-	-	155
erf en gebouwen	-	100	max. te lenen v. vader	-	398	305	305
inventaris	-	175	elders geleend	-	77	170	15
	252	827		252	827	827	827
Kolomnummer	1	2		3	4	5	6

In totaal neemt de zoon blijkens zijn balans voor f 725.000,- aan waarde over. Daar hij tegenover zijn vordering van f 150.000,- kan inbrengen, zal hij zich dus nog voor f 575.000,- in de schuld moeten steken. Inderdaad moeten er voor dat bedrag nieuwe leningen worden aangegaan, indien er van de stamrechtvrijstelling geen gebruik zou worden gemaakt of - indien wel - het stamrecht bij een levensverzekeringsmaatschappij zou worden aangekocht. Zou de opvolger echter zelf de lijfrenteverplichting op zich nemen, dan moet er nog voor f 420.000,- (nl. f 100.000,- + f 305.000,- + f 15.000,-) een beroep op anderen worden gedaan. Maar hiertegenover staat dan wel de lijfrenteverplichting.

Zou men van mening zijn, dat de opvolgende ondernemer bij deze gang van zaken weleens voor liquiditeitsmoeilijkheden kan komen te staan (hetgeen natuurlijk niet ondenkbaar is), dan zou hij voorts nog ook kunnen pachten. Deze, in de praktijk vrij vaak voorkomende oplossing brengt immers een aanmerkelijk geringere financieringsbehoefte met zich mee en daarmee dus ook lagere aflossings- en interestlasten.

Te meer wordt de aankomende ondernemer deze weg opgedreven, omdat de grond - in tegenstelling tot andere produktiemiddelen - tijdens de gebruiksduur geen vermogen meer loslaat, waardoor de liquiditeit allengs zou kunnen verbeteren.

Ook fiscaal behoeft voorafgaande verpachting geen nadelen op te leveren. Wanneer de vertrekkende ondernemer eerst gaat verpachten, verdwijnen de verpachte zaken immers ook uit zijn bedrijfsbalans. Het alsdan aan de dag tredende verschil tussen de nieuwe waarde van het indertijd vrij van pacht aangekochte onroerend goed op zijn privébalans en de oude boekwaarde ervan op zijn bedrijfsbalans, is dan nl. - voor zover het de grond (inclusief de ondergrond van gebouwen) betreft - krachtens de landbouwvrijstelling onbelast, terwijl de waardeestijging, die dat onroerend goed daarna nog mocht vertonen, eveneens onbelast blijft. Nu vanwege de omstandigheden, dat dit verschil fiscaal niet als een voordeel uit bedrijf kan worden aangemerkt. Evenmin als dit het geval is bij voordelen, door een particulier behaald bij de verkoop van een huis, effecten en dergelijke.

Een ander gevolg van voorafgaande verpachting is nog, dat daardoor de prijs daalt, hetgeen voor de verpachter een nadeel en voor zijn opvolger een voordeel betekent. Dit z.g. pachtersvoordeel, dat de pachter in de schoot wordt geworpen, is aan belasting onderworpen. Indien de opvolger nl. later tot verkoop overgaat, zal hij alsnog over dit deel van het alsdan bijkomende verschil tussen verkoopprijs en aankoopprijs inkomstenbelasting moeten betalen. De rest van dit verschil is dan - voor zover het op de grond betrekking heeft - krachtens de landbouwvrijstelling onbelast en valt - voor zover het op de gebouwen slaat - onder de staatswinst.

4. Lijfrente en lening

Inmiddels kan de vraag gerezen zijn in hoeverre een lijfrente en een lening voor een schuldenaar over één kam zijn te scheren; met name of een lijfrente ook aflossingen kent zoals een lening. Aan de ene kant lijkt dit wel waarschijnlijk, aan de andere kant ook weer niet.

Het is daarom interessant te proberen over deze zaak wat meer helderheid te verkrijgen.

Zoals bekend blijft bij een lening, die geen tussentijdse aflossingen kent, de grootte daarvan onveranderd indien de overeengekomen interest op de overeengekomen tijdstippen wordt voldaan. Gebeurt dit niet dan wordt het bedrag van deze interest bij de hoofdsom bijgeschreven, zodat daarmee de schuld is toegenomen. Wordt er dus niets betaald, dan is het verschil tussen de grootte van de lening aan het begin en het einde van een periode gelijk aan de interest over die periode.

Hoe ligt dat nu bij een lijfrente? Om dat te achterhalen gaan we van een voorbeeld uit.

Stel, dat een 45-jarige man op eigen leven een lijfrenteverzekering afsluit, die hem bij zijn in leven zijn na 20 jaar een uitkering toekent van f 1.000,- per jaar, te betalen op het einde van elk jaar, mits hij alsdan in leven is; een z.g. postnumerando rente dus. Op basis van de sterftetafel, zoals deze uit waarnemingen van mannen uit onze gehele bevolking over de periode 1971-1975 (de meest recente en aangeduid als GEM 1971-1975) volgens de methode Makeham 1) is afgeleid, kan de waarde van zo'n verzekering bij een interestvoet van 7% per jaar, op dat moment gesteld worden op f 1.555,54. Een jaar later is de waarde van deze z.g. uitgestelde lijfrente opgelopen tot f 1.670,80; een verschil derhalve van f 115,26. Dit is meer dan de 7% interest over f 1.555,54 hetgeen immers op f 108,89 uitkomt. Hier blijkt de toeneming van de schuld dus groter te zijn dan met het interestbedrag overeenkomt. Dit in tegenstelling met hetgeen we bij een lening zagen. De vraag rijst dus hoe die extra f 6,37 verklaard moet worden.

Daar er bij een lijfrente sterftekanalen in het geding zijn en bij een lening niet, ligt het voor de hand hier allereerst aan te denken. En inderdaad: hier ligt ook de verklaring. Door zich nl. op een sterftetafel te baseren, neemt men daarbij automatisch ook het optreden van sterfgevallen aan. Blijkt nu dat er zich in de afgelopen periode geen sterfgeval heeft voorgedaan, hetgeen het

1) Deze praktisch algemeen toegepaste methode gaat er vanuit, dat de verschillen in de z.g. sterfte-intensiteit van de op-eenvolgende leeftijden een meetkundige reeks vormen.

Tabel 4.1 Verloop van balansposten, kosten e.d. bij een netto-koopsof van f 100.000,- voor een postnummerando lijfrente op het leven van een man, geboren 1 januari 1935. GBM 1971-1975; afronding Makeham; 7% interest; jaarlijkse lijfrente f 64.286,45

1 jan.	Leef- tijd	Begin- balans	7% in- terest	Sterfte- verlies	Jaar- kosten	Betaald	End- balans	Schuld- vermin- dering	Jaar- kosten in % v. in % v. begin- jaar- balans kosten	Sterfte- verlies in % v. in % v.
1980	45	100.000	7.000	410	7.410	-	107.410	-	7,41	5,5
1981	46	107.410	7.519	492	8.011	-	115.421	-	7,46	6,1
1982	47	115.421	8.079	592	8.671	-	124.092	-	7,51	6,8
1983	48	124.092	8.686	708	9.394	-	133.486	-	7,57	7,5
1988	63	408.142	28.570	10.200	38.770	-	446.912	-	9,50	26,3
1999	64	446.912	31.284	12.263	43.547	-	490.459	-	9,74	28,2
2000	65	490.459	34.332	14.774	49.106	64.286	475.279	15.180	10,01	30,1
2001	66	475.279	33.270	15.711	48.981	64.286	459.974	15.305	10,31	32,1
2002	67	459.974	32.198	16.686	48.884	64.286	444.572	15.402	10,63	34,1
2007	72	382.550	26.779	22.047	48.826	64.286	367.090	15.460	12,76	45,2
2008	73	367.090	25.696	23.209	48.905	64.286	351.709	15.381	13,32	47,5
2009	74	351.709	24.620	24.394	49.014	64.286	336.437	15.272	13,94	49,8
2010	75	336.437	23.551	25.604	49.155	64.286	321.306	15.131	14,61	52,1
2017	82	235.091	16.456	34.471	50.927	64.286	221.732	13.359	21,66	67,7
2018	83	221.732	15.521	35.759	51.280	64.286	208.726	13.006	23,13	69,7
2019	84	208.726	14.611	37.037	51.648	64.286	196.088	12.638	24,75	71,7
2034	99	63.487	4.444	53.375	57.839	64.286	57.040	6.447	91,10	92,3
2035	100	57.040	3.993	53.960	57.953	64.286	50.707	6.333	101,6	93,1
2036	101	50.707	3.549	54.164	57.713	64.286	44.134	6.573	113,8	93,9

geval is wanneer de desbetreffende enige verzekerde op het einde van die periode nog in leven is, dan moet er dus voor de toekomst met grotere betalingsverplichtingen rekening worden gehouden. En dit eist een extra voorziening en wel over elke periode, aan het einde waarna de verzekerde nog in leven blijkt. De grootte van deze suppletie is niet constant maar neemt van periode tot periode toe teneinde in de pas te blijven met de ontwikkeling van de contante waarde van de toekomstige betalingen.

Boven de interest zal er dus - zolang de verzekerde in leven is - steeds een extra bedrag wegens z.g. sterfteverlies nodig zijn om de toekomstige uitkeringen te kunnen opvangen. Hieraan komt pas een einde bij het overlijden van de verzekerde. Dan immers slaat de balans om en blijkt de sterfte juist groter dan in de berekening werd aangenomen. Ontstond er telkenjare bij in leven zijn een verlies, bij het overlijden ontstaat er eenmaal een extra winst omdat de betalingsverplichting voor de toekomst dan geheel is weggevallen. "Geheel", en dit niet alleen vergeleken met een lening, maar ook vergeleken met de gang van zaken bij een levensverzekeringsmaatschappij. Want sterft er daar in een bepaalde periode een deel van de verzekerden, bij een verzekerdenbestand van zegge en schrijve één persoon, is dat of 0% of 100%. Een tussenweg is er niet. Met behulp van tabel 4.1 is het wellicht mogelijk het hiervoor gestelde nog enigszins te verduidelijken.

In deze tabel zijn voor een aantal jaren de uitkomsten opgenomen van berekeningen, die betrekking hebben op een op 1 januari 1935 geboren mannelijke verzekerde, die op 1 januari 1980 een koopsom stort van f 100.000,- ter verkrijging van een 20 jaar uitgestelde postnumerando lijfrente. Ziet men af van dekking van de kosten van huisvesting, arbeid e.d. (hetgeen wij wel, maar verzekeringsmaatschappijen natuurlijk niet kunnen doen), zodat we met netto-koopsommen kunnen rekenen dan kan er bij een interestniveau van 7% per jaar een lijfrente worden verkregen van f 64.286,45 per jaar, uit te betalen ultimo 2000, 2001, 2002 en zo vervolgens, zolang de verzekerde aldan in leven is. Op het einde van 1980 is de waarde van deze verzekering gestegen tot f 107.410,-; d.w.z. de contante waarde van de verplichtingen is met f 7.410 toegenomen. Hiervan kan 7% van f 100.000,- = f 7.000,- op rekening van het niet betalen van interest worden gesteld, zodat het sterfteverlies dit eerste jaar f 410,- bedraagt. Op 1 januari 1981, op welk moment de uitsteltijd met 1 jaar is af- en de leeftijd van de verzekerde met 1 jaar is toegenomen, bedraagt de contante waarde van de verplichtingen dus f 107.410,- en op het einde van 1981 f 115.421,-. Van de hierin besloten toeneming komt 7% van f 107.410,- op rekening van de interest, terwijl de rest, nl. f 492,- de grootte van het sterfteverlies aangeeft.

Op dezelfde wijze zijn - uitgaande van de contante waarde van de verplichtingen aan het begin en op het einde van elk jaar - ook voor een aantal andere jaren de belangrijkste grootheden berekend.

Wat kan men daarbij opmerken? Allereerst ziet men de verplichtingen in omvang toenemen zolang het tijdperk van de uitkeringen nog niet is aangebroken en afnemen, zodra de eerste betaling heeft plaatsgevonden. Een zelfde verloop vertonen uiteraard de interestbedragen; ook deze slaan na de eerste lijfrentetermijn een dalende richting in. De sterfteverliezen daarentegen vertonen geen maximum maar nemen steeds toe. De som van beide, de jaarkosten, nemen (althans bij deze combinatie van sterftekansen en interestniveau) eerst toe om - zodra de uitkeringen een aanvang nemen - weer af te nemen; later echter stijgen ze weer.

Stel nu, dat de verzekerde begin januari 1983 overlijdt. Hij is dan juist 48 jaar geworden terwijl de uitsteltijd nog 17 jaar bedraagt. Door dit overlijden komt de verplichting om t.z.t. uitkeringen te moeten doen, geheel te vervallen. Daardoor kan de gevormde reserve, die op dat moment f 124.092,- groot is, eveneens vervallen.

Rest thans nog het antwoord op de in het begin van dit hoofdstuk gestelde vraag: nl. of een lijfrente ook aflossingen kent. Uit de aard der zaak tijdens de uitstelperiode niet: vinden er geen uitkeringen plaats dan kan er immers ook van aflossingen geen sprake zijn. Maar hoe daarna? Blijkens de tabel is elk jaar de uitkering groter dan de jaarkosten van dit jaar. Zo bedragen de jaarkosten van het eerste jaar van uitkering f 49.106,- terwijl de uitkering zelf f 64.286,- groot is. Het verschil, f 15.180,- is nu precies gelijk aan de in dat jaar opgetreden schuldvermindering. En deze vermindering zou men als het gevolg van aflossing kunnen zien. Niet alleen in de eerste uitkering, ook in alle volgende ligt - blijkens de tabel - een aflossingsbedrag verscholen.

In dit opzicht blijkt een lijfrente dus wel wat weg te hebben van een gewone lening. Maar er zijn ook verschillen. Zo kan de schuldenaar bij een lening de vrijheid hebben bedongen om - al naar het hem financieel uitkomt - reeds tussentijds grotere of kleinere bedragen te mogen aflossen. Bij een lijfrente kan dat niet, omdat elke lijfrente-uitkering uit de aard der zaak reeds een aflossingsgedeelte omvat, waarvan de grootte bovendien vastligt. Kan men dus bij een gewone lening via de grootte van de betaling invloed uitoefenen op de omvang van de nog resterende schuld, bij een lijfrente gaat dat niet, omdat daár de resterende schuld verankerd ligt in en dus in omvang bepaald is door enerzijds het sterfteverloop, zoals dat onder de aan de gekozen sterftetafel ten grondslag liggende populatie is voorgekomen en anderzijds door de verzekerde bedragen van het desbetreffende verzekerdenbestand en het gehanteerde interestniveau. En dit houdt in dat men niet vervroegd aan zijn verplichtingen zal voldoen, maar - om niet te veel te betalen - elke keer het in leven zijn van de verzekerde zal hebben af te wachten.

En wat verder de omvang van de aflossing betreft: bij een lening is er van aflossing sprake indien de betaling aan het einde van een periode meer bedraagt dan de interest over die periode; bij een lijfrente echter voor zover de betaling groter is dan interest + sterfteverlies te zamen.

Kort samengevat luidt derhalve het antwoord op de eerder gestelde vraag: in een betaling bij een lening k n, maar bij een (gelijk blijvende) lijfrente moet aflossing begrepen zijn.

Dit wil natuurlijk niet zeggen, dat er alleen door betaling schuldvermindering kan optreden, neen, dit gevolg treedt ook op, telkens wanneer er zich een sterfgeval voordoet. Aan deze kant van de zaak zal in de Appendix overigens nog aandacht worden besteed.

Tot slot van dit hoofdstuk nog enkele woorden over het gebruik van tabel 4.1.

- a. Een andere koopsom. Zou de koopsom i.p.v. f 100.000,- slechts f 10.000,- bedragen, dan zakt daardoor niet alleen de aan te kopen lijfrente tot op een tiende deel (dus tot f 6.428,65) terug, maar ook worden daardoor alle absolute waarden in de opgenomen kolommen tot op een tiende van de huidige teruggebracht. Zo zullen b.v. de jaarkosten over het jaar 2002 dan f 4.888,40 belopen. De relatieve waarden daarentegen - de gevonden percentages dus - blijven uiteraard onveranderd.
- b. Een andere lijfrente. Indien er een lijfrente van b.v. f 15.000,- per jaar zou worden bedongen, dan moeten niet alleen de koopsom maar ook alle overige grootheden in de diverse kolommen met (15.000 : 64.286,45) vermenigvuldigd worden. Zo zal dan de aflossing over het jaar 2008 op f 3.588,86 moeten worden gesteld.
- c. Een andere leeftijd van afsluiting. Stel, dat onze verzekerde op z'n 65e verjaardag (1 januari 2000) een dadelijk ingaande, levenslange lijfrente zou bedingen met als koopsom f 100.000,-. Daar een lijfrente van f 64.286,45 dan f 490.459,- kost (zie de tabel), zou hij voor een koopsom van f 100.000,- dus een lijfrente kunnen verwerven van f 13.107,40,- per jaar. In dezelfde verhouding zouden dan ook de overige waarden in de kolommen worden verlaagd. De interest over het jaar 2010 b.v. zou dan bedragen:
 $(100.000 : 490.459) \text{ maal } f 23.551,- = f 4.801,83.$
- d. Een andere verzekerde. De gebruiksmogelijkheden van deze tabel beperken zich niet tot onze, op 1 januari 1935 gekozen mannelijke verzekerde. Neen, ook voor mannen van andere leeftijden is hij bruikbaar. Zou men b.v. de contante waarde van de verplichtingen willen weten aangaande een mannelijke verzekerde, die zojuist 75 jaar is geworden en die een lijfrente van f 10.000,- 's jaars geniet, dan valt ook voor hem deze waarde uit de tabel af te leiden. Op basis van dezelfde sterf-tabel en interestvoet bedraagt deze:
 $(10.000 : 64.286,45) \text{ maal } f 336.437 = f 52.334,05.$
- e. Terwille van de overzichtelijkheid is gekozen voor perioden ter lengte van een jaar, maar ook andere - bijvoorbeeld van een maand - zijn mogelijk.

Tabel 5.1 Verloop van balansposten, kosten e.d. bij een netto-koopsom van f 155.000,- voor een postnummerando lijfrente op het leven van een man van 65 jaar. GBM 1971-1975 (afgerond volgens Makeham); 7% interest; jaarlijkse lijfrente f 20.316,48

Leeftijd	Begin- balans	7% in- terest	Sterfte- verlies	Jaar- kosten	Betaald	Eind- balans	Schuld- vermin- dering	Jaar- kosten in % v. in % v. begin- jaar- balans kosten	Sterfte- verlies in % v. in % v. begin- jaar- kosten	Sterfte- verlies in % v. in % v. begin- jaar- kosten
65	155.000	10.850	4.669	15.519	20.316	150.203	4.797	10,01	30,1	3,01
66	150.203	10.514	4.965	15.479	20.316	145.366	4.837	10,31	32,1	3,31
67	145.366	10.176	5.273	15.449	20.317	140.498	4.868	10,63	34,1	3,63
72	120.897	8.463	6.976	15.430	20.316	116.011	4.886	12,76	45,2	5,76
73	116.011	8.121	7.335	15.456	20.316	111.151	4.860	13,32	47,5	6,32
74	111.151	7.781	7.709	15.490	20.317	106.324	4.827	13,94	49,8	6,94
82	74.296	5.201	10.894	16.095	20.317	70.074	4.222	21,66	67,7	14,66
83	70.074	4.905	11.301	16.206	20.316	65.964	4.110	23,13	69,7	16,13
84	65.964	4.618	11.705	16.323	20.317	61.970	3.994	24,75	71,7	17,75
99	20.064	1.404	16.874	18.278	20.316	18.026	2.038	91,10	92,3	84,10
100	18.026	1.262	17.053	18.315	20.316	16.025	2.001	101,6	93,1	94,6
101	16.025	1.122	17.117	18.239	20.316	13.948	2.077	113,8	93,9	106,8

5. De invloed van lijfrente en lening op de financiële positie

5.1 Algemeen

Vraagt men zich af welk verschil het in de volgende jaren maakt of er nu van een lijfrente dan wel van een lening sprake is, dan moet men daarbij wel aangeven wiens financiële positie men op het oog heeft.

Beginnen we daartoe met de begunstigde, die tevens de verzekerde is, nl. de vertrekkende ondernemer. Deze ziet zich zoals we zagen, zonder aankoop van een stamrecht - i.c. een lijfrente - tot onmiddellijke betaling over de stakingswinst en de inmiddels gevormde oudedagsreserve (FOR) verplicht. Deze betaling kan door aankoop van een lijfrente worden verminderd (en bij een voldoende grote lijfrente zelfs worden voorkomen) waartegenover de uitkeringen t.z.t. onder het (progressieve) tarief van de IB vallen, zodat er dus een verschuiving naar later is opgetreden. Daarmee kan zowel een verandering in het heffingspercentage gepaard gaan als - in tijden van inflatie - betaling in guldens met lagere koopkracht; en dit is een voordeel. Zo ook het feit, dat de uitkeringen - althans voor zover die na het bereiken van de 65ste verjaardag plaatsvinden - niet tot een verhoging van premieheffing leiden. Dan immers is er aan de premieheffing een einde gekomen en is de periode van de uitkeringen ingegaan.

Zou er t.b.v. de vertrekkende ondernemer echter geen lijfrente maar een gewone schuldverplichting zijn overeengekomen, m.a.w. zou hij (een deel van) de overnamesom aan zijn opvolger hebben geleend, dan zou er volgens het bijzonder tarief over de stakingswinst en de FOR zijn afgerekend, waartegenover de ontvangen interest over die lening in de loop der jaren belast zou zijn geworden; niet ook de aflossingsbedragen.

Behalve voor de vertrekkende is het ook voor de aantredende ondernemer van belang te weten welk verschil het maakt of er in het kader van de bedrijfsovername een overeenkomst van geldlening dan wel van lijfrente wordt afgesloten. Daartoe zullen we het reeds eerder gegeven voorbeeld van bedrijfsovername thans verder gaan uitwerken. Het gaat daar om een bedrag van f 155.000,-, waarvoor een dadelijk ingaande, achteraf betaalbare (postnumerando) lijfrente op het leven van de vertrekkende ondernemer die juist 65 jaar is geworden zal worden gekocht. Met behulp van tabel 4.1 kan worden berekend, dat voor dit bedrag een jaarlijkse uitkering van f 20.316,- kan worden verkregen; nl. $(155.000 : 490.459)$ maal f 64.286,45. Dit bedrag (f 155.000,-) is netto, d.w.z. geheel besteed aan lijfrente (zodat niets daarvan is afgegaan voor kostendekking) en berekend op basis van 7% interest en de volgens Makeham afgeronde meest recente sterftetafel GBM 1971-1975.

Interessant is het nu om te weten welke jaarlijkse bedrijfskosten deze lijfrentelast voor de opvolger meebrengt; niet in het minst, omdat deze kosten in zijn geheel fiscaal aftrekbaar zijn. In tabel 5.1 zijn daartoe enkele uitkomsten van berekeningen opgenomen.

Tabel 5.1 laat nog eens zien, dat de contante waarden van de verplichtingen bij een dadelijk ingaande lijfrente steeds kleiner worden. En daardoor ook het interestbedrag. Het sterfteverlies blijkt daarentegen steeds groter te worden terwijl de som van beide (de jaarkosten) de eerste tijd af- en daarna toeneemt 1).

Bij de bepaling van het voor de IB aftrekbare bedrag gaat de fiscus als volgt te werk: aftrek van de uitkering en bijtelling van de schuldvermindering. En dit is vanuit actuarieel gezichtspunt gezien, volkomen juist. Immers, tegenover de uitkering bijvoorbeeld van het eerste jaar ad f 20.316,- staat een schuldvermindering in datzelfde jaar van f 155.000,- minus f 150.203,- = f 4.797,-, zodat er per saldo f 15.519,- mag worden afgetrokken, en dit is exact gelijk aan het bedrag van de jaarkosten.

Opmerking verdient nog dat de fiscus bij de bepaling van de schuldvermindering genoeg neemt met een benaderingsmethode, nl. het lineair afnemen van de schuldverplichting. Bij deze methode deelt men de waarde van de verworven lijfrente door de gemiddelde levensverwachting van de verzekerde en met dit bedrag laat men de schuld jaarlijks afnemen.

5.2 Verschillen in premieheffing en inkomstenbelasting

Om te weten welk verschil het voor de financiële positie maakt of er van een lening dan wel van een even grote lijfrente-verplichting sprake is moet men naar de grootte van het sterfteverlies kijken. Want dat werkt door op IB en (meestal) ook op de premieheffing en zo dus op de liquiditeitspositie. De grootte van deze gevolgen kan aan de hand van een voorbeeld berekend worden.

Indien we ervan uitgaan dat de winst uit onderneming f 43.000,- groot is en dat het huurwaardeforfait f 1.170,- bedraagt, verkrijgen we voor het eerste jaar - ons baserende op een aantal aftrekposten als vermeld in bijlage 3 - de volgende verschillen in uitkomsten.

Tabel 5.2 Verschillen in IB en premieheffing in het eerste jaar

	Zonder lijf- rente	Met lijf- rente	Verschil	
			in guldens	in % van sterfte- verlies (4.669)
Premieheffing	5.722	4.989	733	16
IB	2.856	1.972	884	19
Totaal	8.578	6.961	1.617	35

1) Uiteraard wederom bij deze combinatie van sterftekansen en interestniveau.

Uit tabel 5.2 blijkt, dat wanneer een schuld uit lijfrente-verplichtingen bestaat er soms vrij forse besparingen op premie-heffing en inkomstenbelasting worden verkregen. In het onderhavige geval belopen deze besparingen zelfs meer dan een derde deel van het gehele sterfteverlies. En dit is niet alleen bij ingegane lijfrenten het geval; ook bij uitgestelde worden er op beide terreinen besparingen verkregen.

5.3 Verschillen in FOR-aftrek

Daarnaast kan er nog op een ander voordeel van de aanwezigheid van een sterfteverlies worden gewezen: blijkens bijlage 3 loopt de FOR-rekening bij zo'n verlies minder snel op en daarmee ook de fiscale claim. Het verschil bedraagt in dit geval en in dit jaar f 4.945,- minus f 4.408,- is f 537,-. Dit is 11,5% van het sterfteverlies van het desbetreffende jaar.

De vraag kan rijzen of dit percentage ook bij een andere grootte van het bedrijfsresultaat hetzelfde zou zijn. Dit is inderdaad het geval zolang het tarief van 11,5% maar van toepassing is. En dit is tot f 43.137,- het geval. Daarboven neemt de jaarlijkse FOR-aftrek slechts met 10% van het meerdere toe, zodat de stijging langzamer gaat. Daarmee wordt dan ook het verschil tussen wel of geen sterfteverlies kleiner om geheel te verdwijnen bij die grootte van de door het sterfteverlies gedrukte winst waarbij de maximale aftrek van f 12.243,- wordt bereikt. En dit is - blijkens de volgende berekening - bij f 115.967,- het geval:

$$\begin{array}{rcl} 11,5\% \text{ van } f & 43.137,- & = f \quad 4.960,- \\ 10\% \text{ van } " & 72.830,- & = " \quad 7.283,- \\ \hline & f \quad 115.967,- & = f \quad 12.243,- \end{array}$$

Ter verduidelijking van een en ander zijn er in bijlage 4 enkele voorbeelden opgenomen. Bedacht moet daarbij worden, dat de daar becijferde verschillen geen verschillen in te betalen geldbedragen voorstellen zoals bij de IB en premieheffing, maar in alsnog te belasten (want tot nu toe onbelast gebleven) inkomensdelen. Vandaar een afzonderlijke behandeling niettegenstaande het feit, dat de FOR-regeling een onderdeel vormt van de wetgeving op de inkomstenbelasting.

5.4 Variaties in omvang van lijfrente en lening bij een gelijk blijvende totaalsom van beide

Tot nu toe hebben we de invloed nagegaan van een verwerving van een lijfrente van een zodanige grootte, dat daardoor het gehele alsnog belastbare bedrag (f 155.000,-) kon worden weggewerkt. Maar wat gebeurt er wanneer men niet zover wil gaan en slechts een

kleiner bedrag aan lijfrente wil besteden? Dan zal er een bedrag overblijven, waarover direct moet worden afgerekend. En dit zal weer van invloed zijn op de liquiditeit van de vertrekkende ondernemer.

Hoe belangrijk dit punt ook is, het lijkt toch beter de logische vooruitgang van het onderzoek niet te verbreken en daarom deze kant van de zaak in de bijlagen uit te werken.

Daartoe wordt in de bijlagen 5a en 5b becijferd hoe een en ander in 4 gekozen situaties (waaronder de 2 reeds behandelde, nl. A en D) voor het 1e jaar uitpakt. In bijlage 5c wordt vervolgens - eveneens voor die 4 situaties - het verband blootgelegd tussen hetgeen de opvolger betaalt en de oud-ondernemer ontvangt.

5.5 Verschillen in latere jaren

Inmiddels kan de vraag gerezen zijn hoe groot nu de besparingen in latere jaren zullen zijn. Omdat te achterhalen zijn er in bijlage 9 een aantal becijferingen verricht, waaruit als voorlopige conclusie naar voren komt, dat ook dan de grootte van het inkomen (binnen zekere grenzen) van weinig invloed is op de hoogte van de financiële voordelen, die uit de aanwezigheid van een lijfrente-verplichting voortvloeien.

Of - en zo ja in hoeverre - hierin wijziging komt, indien het sterfteverlies of de sterftewinst zélf veel groter is, zoals dat bijvoorbeeld bij het vrijvallen van de reserve het geval is, zal evenwel nog nader onderzocht dienen te worden.

6. Verschillen in het jaar van overlijden

Komt de verzekerde te overlijden dan komt daardoor aan de verplichting tot uitbetaling van lijfrente-uitkeringen een einde, zodat de daarvoor bestaande voorziening alsdan kan vervallen. Dit betekent een voordeel, dat dan ook - althans in bedrijfsverband zoals hier het geval is - bij het inkomen moet worden geteld. Tegenover de soms gedurende tal van jaren genoten voordelen als gevolg van het bestaan van een lijfrenteverplichting op het gebied van IB, premieheffing en FOR-ontwikkeling staan dus eenmalige nadelen in het jaar van overlijden van de desbetreffende verzekerde. Niettemin ondergaat de vermogenspositie van de uitkeringsplichtige in dat jaar per saldo een flinke verbetering: tegenover het wegvallen van een bestaande schuld staat het ontstaan van een daarmee samenhangende maar kleinere, nieuwe schuld. Hoe groot deze is zal uit berekeningen moeten blijken. Daartoe nemen we aan dat de verzekerde (hier dus de vader van de zoon, die het bedrijf heeft overgenomen) sterft in de eerste week van het tiende verzekeringsjaar. Hij is dan zojuist 74 jaar geworden. De contante waarde van de vrijvallende verplichtingen (de bestaande voorziening of ook wel de wiskundige reserve genaamd) bedraagt op dat moment volgens tabel 5.1 f 111.151,-. Dit bedrag valt door het overlijden vrij en wordt dus opgeteld bij de winst uit onderneming 1). Deze wordt - evenals het huurwaardeforfait - geacht inmiddels met 4,5% per jaar gestegen te zijn en aldus f 63.902,- te bedragen. In bijlage 10 zijn de desbetreffende berekeningen uitgevoerd waarbij een algemene prijsstijging van 5% per jaar is aangenomen. Welk verschil het maakt als de onderhavige lijfrente-overeenkomst in de veronderstelde situatie (4,5-4,5-5) niet zou hebben bestaan, wordt in tabel 6.1 becijferd.

Tabel 6.1 Verschillen in IB, premieheffing en FOR in het jaar van overlijden op basis 4,5-4,5-5

	Zonder lijf- rente	Met lijf- rente	Verschil	
			in guldens	in % van sterfte- winst (111.151)
Premieheffing	8.424	12.932	4.508	4,1
IB	5.472	55.075	49.603	44,6
Totaal	13.896	68.007	54.111	48,7
FOR	7.349	18.507	11.158	10,0

1) Ofschoon er soms successierecht kan zijn verschuldigd (zie het slot van dit hoofdstuk) wordt daarmee gemakshalve geen rekening gehouden.

Ook de situatie, waarin de winst (+ huurwaardeforfait) met 5% per jaar is gestegen (de situatie 5-5-5) is onderzocht en de uitkomsten daarvan zijn neergelegd in bijlage 11 en tabel 6.2.

Tabel 6.2 Verschillen in IB, premieheffing en FOR in het jaar van overlijden op basis 5-5-5

	Zonder lijf- rente	Met lijf- rente	Verschil	
			in guldens	in % van sterfte- winst (111.151)
Premieheffing	8.877	12.932	4.055	3,6
IB	6.145	56.740	50.595	45,5
Totaal	15.022	69.672	54.650	49,2
FOR	7.671	18.788	11.117	10,0

Vergelijking van de tabellen 6.1 en 6.2 leert, dat het verschil in premieheffing tussen wel of geen lijfrente bij het hogere inkomen geringer is, nl. f 4.055,- tegenover f 4.508 bij het lagere. Voor de inkomstenbelasting geldt a.g.v. het progressieve tarief echter juist het omgekeerde. In tabel 6.3 worden de totalen met elkaar vergeleken.

Tabel 6.3 Verschillen in het totaal van premieheffing en IB bij uiteenlopend inkomen in het jaar van overlijden

Situatie	Winst uit onder- neming + huur- waardeforfait	Meer te betalen aan premieh. en IB a.g.v. sterftewinst	Verschil in % van sterftewinst (111.151)
5-5-5	68.522	54.650	49,2
4,5-4,5-5	65.641	54.111	48,7
Verschil	2.881	539	

Uit deze tabel blijkt dat de extra te betalen bedragen a.g.v. het vrijvallen van de reserve f 539,- verschillen op een inkomensverschil van f 2.881,-; d.w.z. 18,7%. En dit is meer dan de hiervoor gevonden 2%, hetgeen samenhangt met de grotere omvang van het lijfrentebedrag, dat bij de vaststelling van het inkomen in aanmerking moet worden genomen. In het negende jaar ging het immers om een sterfteverlies van f 7.335,-, in dit tiende jaar (het jaar van overlijden) om een sterftewinst van f 111.151,-.

Evenals de verschillen in premieheffing blijken ook de verschillen in FOR-aftrek bij hogere inkomens kleiner te zijn. De oorzaken hiervan zijn echter verschillend. Is het bij de premieheffing het overschrijden van het daarvoor geldende plafond van

het premie-inkomen (f 43.950,-), bij de FOR-af trek is het percentageverschil de oorzaak; nl. aanvankelijk 11,5% tot f 43.137,- inkomen en daarna 10% over maximaal f 72.830,- inkomen.

Rechtvaardigen deze uitkomsten nu de conclusie, dat de grootte van het inkomen in het jaar van overlijden er niet zoveel toe doet?

Het antwoord op deze vraag zal wederom door berekening moeten worden verkregen. Stel daarom, dat de reserve vrijvalt bij een inkomen, dat f 100.000,- hoger ligt dan dat, waarvan bij de berekening in bijlage 11 is uitgegaan. De op deze situatie betrekking hebbende becijferingen staan vermeld in bijlage 12 terwijl de uitkomsten ervan in tabel 6.4 zijn opgenomen.

Tabel 6.4 Verschillen in IB, premieheffing en FOR in het jaar van overlijden op basis 5-5-5 plus f 100.000,-

	Zonder lijf- rente	Met lijf- rente	Verschil	
			in guldens	in % van sterftewinst (111.151)
Premieheffing	12.932	12.932	-	-
IB	50.317	124.170	73.853	66,4
Totaal	63.249	137.102	73.853	66,4
FOR	17.673	18.993	1.320	1,2

Op dit inkomensniveau blijkt het vrijvallen van de reserve geen verhoging van premieheffing meer mee te brengen: zowel zonder als met lijfrente wordt het maximum bereikt. Wel ondergaat de IB een verhoging en nog wel een forse: van de f 111.151,- sterftewinst moeten f 73.853,- (tarief 1979) of 66,4% naar de fiscus worden gebracht. Daartegenover neemt op dit inkomensniveau de in de FOR verankerde fiscale claim niet veel meer toe, nl. f 1.320,-, hetgeen 1,2% is van de sterftewinst. In tabel 6.5 wordt een vergelijking getroffen met het inkomensverschil.

Tabel 6.5 Verschillen in het totaal van premieheffing en IB bij uiteenlopend inkomen in het jaar van overlijden

Situatie	Winst uit onderneming + huurwaardeforfait	Meer te betalen aan premieh. en IB a.g.v. sterftewinst	Verschil in % van sterftewinst (111.151)
5-5-5 +			
100.000	168.522	73.853	66,4
5-5-5	68.522	54.650	49,2
Verschil	100.000	19.203	

Uit deze opstelling blijkt, dat er in de veronderstelde situatie f 19.203,- extra betaald zou moeten worden indien de reserve zou vrijvallen bij een inkomen, dat een ton hoger ligt. Dit is 19,2% en verschilt dus niet veel van de in tabel 6.3 gevonden 18,7% bij een inkomensverschil van nog geen f 3.000,-.

Verder blijkt uit deze tabel, dat er in de situatie 5-5-5, 49,2% van de sterftewinst moet worden ingeleverd, zodat er per saldo ongeveer de helft van overblijft. Ligt het inkomen echter een ton hoger, dan resteert er per saldo slechts ongeveer een derde. Niettemin ook hier een duidelijke verbetering van de vermogenspositie, die nog kan worden vergroot, indien men met succes van de z.g. middelingsregeling gebruik zou kunnen maken. En de kans hierop lijkt niet gering. Het zou echter te ver voeren om ook hier nader op in te gaan.

Wel lijkt het gewenst er tot slot van dit hoofdstuk nog even op te wijzen, dat indien een gerechtigde tot de lijfrente overlijdt en de opvolger erfgenaam is, er eventueel successierecht verschuldigd is over de waardervermindering van het stamrecht bij meerdere respectievelijk over het waardeverval bij één verzekerde(n).

Deze successierechten zijn als kosten aftrekbaar van het met inkomstenbelasting belaste voordeel wegens die waardevermindering resp. het waardeverval, zoals vermeld aan het begin van dit hoofdstuk. Zie in dit verband artikel 10 van de Successiewet.

7. Wie komt de vrijvallende reserve toe?

Nu we de uitwerking op financieel gebied van het bestaan van een lijfrente-overeenkomst tot op de gevolgen van het overlijden van de verzekerde hebben nagegaan, is het mogelijk geworden nog wat nader in te gaan op enkele van de vragen, die intussen mochten zijn gerezen.

Eén daarvan is ongetwijfeld of het wel juist is het voordeel van de vrijvallende reserve aan de zoon toe te kennen. Men kan nl. de mening vernemen, dat deze reserve of wat er dan nog van over is weer naar de erfgenamen van de verzekerde moet worden teruggesluisd; zeker bij vroegtijdig overlijden. Maar ook de tegenovergestelde opvatting komt men tegen, nl. dat er logischerwijze van enige restitutie geen sprake kan zijn.

Alvorens op de kwestie aan wie het voordeel van de vrijvallende reserve toekomt, in te gaan lijkt het nuttig ons eerst af te vragen waar dat voordeel vandaan is gekomen. Wellicht kan daardoor reeds een aanwijzing worden verkregen.

Bij het aangaan van de overeenkomst heeft de zoon - daar zijn we vanuit gegaan - precies de tegenwaarde ontvangen van de verplichtingen, die hij op zich nam. Of anders gezegd: geen kleinere lijfrenteverplichtingen op zich genomen dan met de ontvangen waarde overeenkwam. Ook later is de zoon niets geschonken en ook hij heeft zich van zijn kant steeds aan zijn verplichtingen gehouden. Daarmee rijst de vraag waardoor dan toch tijdens de looptijd dat meerdere mag zijn ontstaan en wie daaraan debet zijn.

Daar er geen vreemden in het spel kunnen zijn (want wie zou daar belang bij kunnen hebben?), blijven alleen de vader en de zoon over. En inderdaad: ofschoon de zoon indertijd precies de tegenwaarde van de op zich genomen verplichtingen heeft ontvangen en ook niet meer, dreigde deze tegenwaarde in de loop der jaren ondanks oprenting voortdurend te klein te worden vergeleken bij de ontwikkeling in de contante waarde van deze verplichtingen. Daarom moest hij elk jaar bijpassen teneinde de reserve op het vereiste peil te houden. Deze suppleties droegen de naam sterfteverlies.

Op het einde van de (levens-)rit echter blijkt de getroffen voorziening te groot te zijn. Blijkbaar heeft hij te veel bijgepast, te veel gereserveerd. Maar daarmee is het tevens duidelijk geworden, dat het de zoon zelf is die tot dat voordeel heeft bijgedragen. Aanvankelijk is die bijdrage nog gering; komt de verzekerde vrij kort na het afsluiten van de overeenkomst te overlijden, dan is het zelfs nihil. Maar naarmate het overlijden later plaatsvindt, neemt ook het aandeel in de vrijvallende reserve, dat de zoon zelf heeft betaald, toe en wel van 0% bij overlijden direct na afsluiting tot nagenoeg 100% bij overlijden op hoge leeftijd.

Dit inzicht roept echter direct een nieuwe vraag op nl. deze,

waarom de zoon dan steeds gaat bijstorten om aan het eind over te houden. Doet hij dat soms vanwege het fiscale voordeel? Het antwoord luidt: hij kan gewoon niet anders. Zolang hij zich nl. bij zijn periodieke berekeningen van de contante waarde van de op hem rustende verplichtingen, voorzichtigheidshalve blijft baseren op de sterfte, zoals die bij een grote groep (bijvoorbeeld de mannen uit de gehele bevolking: GBM) is gebleken, zal er aan verschillen op dit punt niet zijn te ontkomen. De verzekerde sterft in enig jaar immers wel (sterfte = 100%) of niet (sterfte = 0%); een tussenweg is er niet. Tenminste niet bij een verzekering op slechts 1 leven. Bij meer verzekerden verkrijgt men natuurlijk een geleidelijker verloop. Hoe bij 2 verzekerden de verschillende grootheden (sterfteverlies, contante waarde van de verplichtingen e.d.) zich in de loop van de tijd ontwikkelen, wordt in de Appendix becijferd.

Is dus de verzekerde op het einde van het jaar in leven dan is er dus minder sterfte opgetreden dan waarvan bij het begin van datzelfde jaar werd uitgegaan. Derhalve is de contante waarde van de verplichtingen ook groter zodat er dus aan een bijstorting niet valt te ontkomen. Daarmee is dan de reserve weer op het peil gebracht, zoals dat op dat moment noodzakelijk lijkt. En dit herhaalt zich zolang de verzekerde in leven blijft.

Maar is hiermede alles gezegd; heeft met name ook de vader niet tot het voordeel bijgedragen? Als dat het geval mocht zijn, kan het niet anders dan doordat hij betrekkelijk vroeg is gestorven. Dat wil zeggen: vroeger, dan op grond van de gebleken sterfte in een grote groep kon worden verwacht. In dat geval is de grootte van de aangegane verplichtingen hoger geschat dan achteraf blijkt nodig te zijn geweest. Daartegenover staat echter de mogelijkheid van later overlijden, waarvoor uiteraard het omgekeerde geldt.

Het in deze onzekerheid gelegen risico is bij een levensverzekeringsmaatschappij met z'n vele verzekerden op grond van (de werking van) de wet van de grote aantallen, niet groot. Bij een "maatschappij" met slechts 1 verzekerde echter (zoals hier) wel. Dit komt omdat er immers geen andere verzekerden zijn, wier tijdstip van overlijden compenserend kan werken.

De zoon draagt dus onverkort het gehele risico en hem zal derhalve zowel het voordeel van een vroeger als het nadeel van een later dan "gemiddeld" overlijden aangaan.

Maar daarmee is het ook duidelijk geworden aan wie het voordeel van de vrijvallende reserve moet toevallen, nl. aan de zoon of - in het algemeen gezegd - aan de assuradeur.

Nog langs een andere weg valt dezelfde uitkomst te beredeneren. Indien nl. de verkregen lijfrente bij de afwikkeling van de bedrijfsvername voor de exacte, daaraan toe te kennen waarde is verrekend en ook de zoon zich stipt aan zijn verplichtingen heeft gehouden, heeft de vader precies het overeengekomene ontvangen, zodat er van enig extra recht, bijvoorbeeld op de reserve, geen sprake kan zijn.

Een andere vraag, die inmiddels kan zijn gerezen, is die naar de invloed van een lijfrente-overeenkomst op het tijdstip van betaling van IB en premieheffing.

De vader heeft door aankoop van een lijfrente onmiddellijke betaling over liquidatiewinst en FOR geheel of gedeeltelijk weten om te zetten in betalingen in de jaren van ontvangst van de lijfrente-uitkeringen. Indien hij alsdan AOW geniet, blijven deze extra betalingen over die uitkeringen beperkt tot de inkomensbelasting; premieheffing behoeft er dan immers niet meer betaald te worden.

Bij de zoon treedt iets dergelijks op: hij kan behalve de interest ook het sterfteverlies periodiek van zijn inkomen aftrekken, hetgeen hem een verlaging van zowel IB en premieheffing als van de FOR-claim oplevert. Eerst bij het overlijden van de verzekerde is hij aan de beurt om te betalen. Deze verschuiving komt hem vooral in de beginjaren van zijn ondernemersschap goed van pas omdat dan de vermogenspositie veelal nog zwak is en de liquiditeit derhalve onder sterke druk staat. Is echter het moment van betalen aangebroken, dan is zijn financiële positie veelal aanmerkelijk verbeterd.

Aldus wordt er zowel voor de vader als voor de zoon een verschuiving van betalingen naar later en derhalve een verlichting in het heden verkregen.

Hoe werkt dat voor de fiscus uit?

1. bij de bedrijfsovername zal de heffing over liquidatiewinst en FOR geringer worden en - bij een voldoende grote lijfrente - zelfs geheel kunnen wegvallen;
2. gedurende de eventuele uitsteltijd zal de vader niets ontvangen en dus geen lijfrente-uitkeringen hoeven aan te geven terwijl de zoon interest plus sterfteverlies mag aftrekken, zodat de fiscus er in totaal zelfs op toelegt;
3. tijdens de uitkeringsperiode zal de vader de uitkeringen moeten aangeven waartegenover de zoon de interest plus sterfteverlies mag blijven aftrekken;
4. bij overlijden van de verzekerde ten slotte zal de zoon (het vrijvallende deel van) de reserve moeten aangeven; eventueel ook voor de Successiewet.

Derhalve betaalt de vader niet alleen bij de overdracht veel minder of niets, maar ook gedurende een eventuele uitsteltijd niets en daarna beetje bij beetje, al naar de omvang van de uitkeringen. Immiddels geniet de zoon in deze uitsteltijd wel aftrek wegens interest en sterfteverlies, ofschoon hij geen cent betaalt. Er vindt nl. periodiek een bijschrijving op de schuld uit lijfrenteverplichting plaats maar geen betaling. In deze periode wordt zijn liquiditeit hierdoor alleen maar gunstiger.

Al met al een voor de fiscus en de sociale fondsen niet erg voordelige zaak; te meer niet, wanneer men bedenkt, dat latere betalingen veelal ook in guldens van minder waarde geschieden.

Daar komt nog bij dat nog niet ingegane lijfrenten vrij van

vermogensbelasting zijn. Dit scheelt de vader - althans bij de hier aangehouden regelingen van 1979 - per f 100.000,- waarde jaarlijks f 800,- aan VB. Ook wel ingegane lijfrenten genieten een voordeel: deze behoeven - zoals reeds vermeld - slechts voor de VB in aanmerking te worden genomen, voor zover de jaarlijkse uitkering meer dan f 16.000,- bedraagt. De begunstigde moet dan wel invalide zijn of de 65 gepasseerd. Voor de weduwe geldt een vrijstelling van f 12.000,- per jaar, ongeacht haar leeftijd.

Ten slotte de vraag in hoeverre het mogelijk is de lijfrente-uitkeringen zeker te stellen.

Zou een levensverzekeringsmaatschappij de verplichtingen overnemen bij een in gebreke blijven van de zoon, dan wordt daarmee inderdaad een grotere zekerheid verkregen. Maar dat zal vaak alleen maar het geval kunnen zijn voor zover het gaat om het risico, dat de zoon zelf komt te overlijden. Zou hij ophouden te betalen omdat ziekten of andere moeilijke omstandigheden in z'n gezin hem daartoe nopen; zou hij met tegenslag in z'n bedrijf te kampen hebben, failliet gaan of iets dergelijks, dan zijn dat risico's, die in het algemeen niet verzekeraar zijn.

Wil men het risico, dat het overlijden van de zoon voor de voortzetting van de uitkeringen inhoudt, geheel verzekeren, dan zou men - desnoods voor een beperkt aantal jaren - bij een levensverzekeringsmaatschappij een overlijdensverzekering kunnen sluiten, waarbij - in geval van overlijden van de zoon - deze maatschappij de uitkeringen overneemt. Maar zo'n extra beveiliging brengt uiteraard wel extra kosten mee.

Overigens blijft het de zoon natuurlijk altijd mogelijk om de eenmaal aangeane verplichtingen geheel of in gedeelten en tegen betaling van een of meer koopsommen aan een maatschappij over te dragen.

Samenvatting en slotbeschouwing

In deze studie is onderzocht of de financiële moeilijkheden, waarmee de bedrijfsopvolging in de landbouw vaak gepaard gaat, door een lijfrente-overeenkomst kunnen worden verlicht. Zoals bekend worden er dan periodieke uitkeringen bedongen van een tevoren vastgestelde grootte, die slechts plaatsvinden zolang de verzekerde(n) in leven is (zijn); althans bij de levenslange variant ervan.

Zo'n lijfrente is - evenals het recht op winstuitkeringen en dat op alimentatie-uitkeringen e.d. - een stamrecht; d.w.z. een recht op periodieke uitkeringen of verstrekkingen. Nu heeft de fiscus de mogelijkheid geopend om de waarde van dat recht in mindering te brengen op de bij de bedrijfsbeëindiging aan de dag trekkende liquidatiewinst en de fiscale oudedagsreserve (FOR), waartegenover dan de uitkeringen krachtens dat recht volledig belast zijn. Van deze mogelijkheid kan de vertrekkende ondernemer gebruik maken. Maar wat zijn daarvan de voor- en nadelen?

Een voordeel is dat de onmiddellijk te betalen belasting over liquidatiewinst en FOR aanmerkelijk kan dalen en - bij een volgend grote lijfrente - zelfs geheel kan wegvallen. Aldus brengt aankoop van een lijfrente ten dele zijn eigen financieringsmiddelen mee. Hiertegenover staan de levenslange uitkeringen die volledig belast zijn. Dit is ook logisch omdat er over dat deel van de uitkering, dat nog uit de aan belastingheffing onderworpen liquidatiewinst en FOR stamt, nog geen belasting is geheven. Zo vindt er dus een verschuiving in betaling naar een later tijdstip plaats (zoals dat ook bij het hier niet onderzochte systeem van doorschuiving optreedt).

Voor de financiële positie van de opvolger is dit echter van geen betekenis. Maar dit wordt anders indien de opvolger zelf als verzekeraar gaat optreden door aan zijn voorganger een lijfrente toe te kennen ter betaling van (een deel van) de overgenomen produktiemiddelen. Daardoor vloeit er immers geen geld af naar derden zodat de vertrekkende ondernemer z'n opvolger - zonodig - (meer) financiële steun kan geven. Is de opvolger zijn zoon dan blijft het geld nog in de familie ook. De opvolger verrekent (een deel van) de overnamesom door een lijfrenteverplichting op zich te nemen, waarmede ook hij een verschuiving bereikt in de betaling naar later tijd. En dit niet alleen m.b.t. de betaling van de overnamesom maar ook wat inkomstenbelasting en premieheffing aangaat. Behalve de interest over de aangegane schuld mag hij nl. ook het z.g. sterfteverlies (toe te schrijven aan een geringere sterfte dan werd aangenomen) van zijn inkomen aftrekken. Daardoor betaalt hij minder aan belasting en premies dan bij een lening van gelijke grootte. Dit geldt zowel voor de reeds ingegane als voor de nog niet ingegane lijfrente. Tijdens de uitsteltijd wordt zijn liquiditeit er zelfs alleen maar beter op. Er vindt dan nl. geen enkele

betaling terzake plaats, maar slechts een bijschrijving in de boekhouding op de schuld uit lijfrenteverplichtingen teneinde deze op peil te houden. En dit gaat ten laste van de verlies- en winstrekening. Daardoor wordt een gunstiger liquiditeit bereikt dan bij een overeenkomstige lening mogelijk zou zijn geweest, hetgeen de beginnende ondernemer wel bijzonder goed van pas komt. Zelfs als de uitkeringen een aanvang nemen en er dus ook aflossing plaats heeft, kan er sterfteverlies worden afgetrokken. Eerst bij overlijden van de verzekerde wordt hem de fiscale rekening gepresenteerd. De dan niet meer benodigde reserve valt vrij en dit voordeel moet bij de bedrijfswinst worden opgeteld zodat het progressief wordt belast. Daarnaast bestaat de mogelijkheid dat er successierecht verschuldigd is en dat de premieheffing voor de volksverzekering een verhoging ondergaat. Niettemin kan er dan per saldo een vrij aanzienlijke vermogenstoename optreden, die het weer gemakkelijker maakt om krediet te verkrijgen indien dit noodzakelijk mocht zijn om de extra schuld te voldoen. Zo behoeft dus de ex-ondernemer niet eerder te gaan betalen dan nadat de lijfrente-uitkeringen een aanvang hebben genomen terwijl de opvolger kan wachten totdat de verzekerde is overleden. Dit uitstel heeft de verzekeringnemer verkregen door een lijfrente te verwerven, en de opvolger door als verkoper daarvan (als verzekeraar dus) op te treden. Daarmee heeft de opvolger zowel de goede als de kwade kansen van de overeenkomst op zich genomen zodat hem het voordeel van de vrijvallende reserve dan ook onverkort toekomt.

Een ander risico onzekerheid betreft een mogelijk overlijden van de opvolger tijdens het leven van de verzekerde(n). Hierdoor kunnen de uitkeringen gevaar lopen, maar dit risico kan veelal aan een verzekeringsmaatschappij worden overgedragen. Met veel andere risico's gaat dit echter niet, zodat de lijfrentetrekker afhankelijk blijft van zijn opvolger. Het blijft evenwel altijd mogelijk een gedeelte van de lijfrenteverplichting naar een verzekeringsmaatschappij over te hevelen, mits uiteraard de daartoe benodigde geldmiddelen aanwezig zijn. Dit kan men zelfs meerdere malen doen. Men is daarbij wel wat duurder uit omdat de desbetreffende koopsommen uiteraard bruto-koopsommen zijn; d.w.z. ook een kostenvergoeding omvatten. Niettemin: het afhankelijk zijn van de opvolgers blijft een nadeel.

De vraag rijst hoe men het moet beoordelen, dat de vrijvallende reserve niet aan de boedel van de overleden verzekeringnemer, bijvoorbeeld de vader, ten goede komt.

Het antwoord op deze vraag is eenvoudig: zou de opvolger dit moeten afstaan, dan zou zulks in strijd zijn met de gekozen opzet; nl. dat de betalingen (slechts) plaatshebben tot aan het overlijden van de verzekerde. Op deze afspraak is de tegenprestatie immers gebaseerd.

Overigens moet een lijfrente worden gezien als een middel ter verzekering van - al of niet direct ingaande - levenslange uitkeringen en niet als een middel tot vermogensoverdracht aan de erf-

genamen van de verzekeringnemer. Daarbij valt nog te bedenken, dat tegenover het wegvallen van de vordering bij overlijden van de verzekerde, het feit staat, dat de lijfrentetermijnen altijd groter zijn geweest dan in geval van een lening met hetzelfde interest-niveau en aflossingspatroon. Vormt dit voor de ene partij (de ex-ondernemer) een compensatie voor het wegvallen van de vordering, voor de andere partij (de opvolger) wordt dit gecompenseerd door het wegvallen van zijn verplichting.

Kort samengevat zou men kunnen zeggen, dat deze verzekeringsvorm iets wegheeft van een lening, maar dat de wijze van schuld-delging fundamenteel verschilt van die bij welke leningsvorm dan ook.

Verwerving van een lijfrente is dan ook geen puur verlies, zoals wel wordt gedacht. Immers, men verkrijgt daardoor levenslang een recht op uitkeringen, dat men anders niet zou hebben gehad.

Voorts verkrijgt men daardoor uitstel en mogelijk vermindering van betalingen aan belasting en premieheffing. En ingeval de zoon de lijfrente verstrekt, blijft de koopsom in de familie.

Niettemin lijkt het - ook uit psychologische overwegingen - minder juist om in die gevallen, waarin vrij spoedig een einde aan de uitkeringen moet worden verwacht, deze lijfrenteweg op te gaan. Tevens is het een eis van prudent handelen om zo objectief mogelijk de waarde van de desbetreffende lijfrente vast te stellen teneinde zelfs de schijn van bevoordeling te vermijden; voorkomen moet worden dat de erfgenamen een beroep doen op art. 969 BW, dat in deze transactie een gift aan de zoon ziet. Dit artikel zegt immers:

"Alle vervreemding van eenig goed, hetzij onder den last eener lijfrente, hetzij met voorbehoud van vruchtgebruik, aan een der erfgenamen in de rechte linie gedaan, wordt beschouwd als een gift."

Alleen al om deze reden is het nuttig om - bij plannen in deze richting - vooraf een notaris te raadplegen en met hem en de overige gezinsleden deze zaken openhartig te bespreken.

Ofschoon buiten het kader van dit onderzoek vallend, lijkt het niettemin verantwoord te stellen, dat ook de meer ethische kant van de zaak bij de afweging ruime aandacht zal moeten krijgen.

Wat ten slotte het onderzochte, financiële aspect betreft kan men concluderend stellen, dat een lijfrente in het kader van bedrijfsopvolging een nuttige functie kan vervullen, maar dat de met de lijfrente verbonden afhankelijkheid van de opvolger, daarbij als een bezwaar kan worden aangemerkt.

Bijlage 1. Afleiding van de liquiditeitspositie van de vader (in 1.000 gld.)

	Zonder lijfrente	Met lijfrente
De vader ontvangt voor de grond	450	450
erf en gebouwen	100	100
de inventaris	<u>175</u>	<u>175</u>
	725	725
en betaalt de kortlopende schuld	15	15
aan de fiscus	62	-
aan lijfrente	-	155
en verrekent de langlopende schuld	100	100
het spaarbedrag van de zoon	<u>150</u>	<u>150</u>
	327	420
zodat zijn liquiditeit toeneemt met	398	305

Bijlag 2. Afleiding van de omvang van de door de zoon nog extra te lenen bedragen (in 1.000 gld.)

	neen	Lijfrente bij levens- verzek.mij.	bij zoon
Er moet worden betaald aan:			
a. kortlopende schuld	15	15	15
b. fiscus	62	-	-
c. levensverzekeringsmij.	-	155	-
Totaal	77	170	15
Kolomnummer (van tabel 3.4)	4	5	6

Bijlage 3. Gevolgen voor IB en premieheffing in het eerste jaar van de aangegane lijfrenteverplichting (tarief 1979)

	Zonder lijfrente	Met lijfrente
Winst uit onderneming (bruto)	43.000	43.000
Sterfteverlies eerste jaar	-	4.669
Winst uit onderneming (netto)	43.000	38.331
Huurwaardeforfait	1.170	1.170
Totaal	44.170	39.501
Af: interest privé, stel	3.500	3.500
zelfstandigenaftrek	2.000	2.000
bijzondere winstaftrek	1.428	1.428
FOR: 11,5% over 43.000 resp. 38.331	4.945	4.408
premieheffing	x	ij
Totale aftrek	11.873+x	11.336+ij
Belastbaar inkomen	32.297-x	28.165-ij
Bij: premie AOW/AWM (100:159,4) maal x, ij =	0,62..x	0,62..ij
Premie-inkomen	32.297-0,37..x	28.165-0,37..ij
Uitwerking:	0,189686 1) x (32.297-0,37..x) = x x = 5721,85	0,189686 x (28.165-0,37..ij) = ij ij = 4989,80
Inkomstenbelasting: belastbaar inkomen	26.575	23.175
belastingvrije som	13.838	13.838
belastbare som	12.737	9.337
	12.500	9.000
	237 (26%)	337 (26%)
	12.737	9.337
Premieheffing:		
premie-inkomen	30.165	26.305
11,9% van 30.165 = 3.590		11,9% van 26.305 = 3.130
59,4% opslag = 2.132		59,4% opslag = 1.859
	5.722	4.989

1) Verklaring: 0,189686 = 1,594 x 0,119; d.w.z. 59,4% opslag op de 11,9% van het premie-inkomen.

Toelichting op bijlage 3

In deze becijferingen, waarin de meeste bedragen wel voor zich zelf spreken, vormt de vaststelling van de premie voor de Volksverzekeringen een serieuze moeilijkheid; tenminste, wanneer men de beide inkomens (belastbaar en premie-inkomen) en de betalingen daarover onderling met elkaar in overeenstemming wil laten zijn. In dat geval immers moet men - om de grootte van het belastbaar inkomen vast te stellen - eerst de hoogte van de premieheffing bepalen. En dit lukt eerst wanneer men het premie-inkomen kent, dat op zijn beurt weer mede van dat belastbaar inkomen afhankelijk is. Door deze wederzijdse bepaaldheid is daarom aan een algebraïsche aanpak niet te ontkomen.

Opgemerkt zij nog, dat het premie-inkomen gelijk is aan het belastbaar inkomen vermeerderd met dat deel van de premieheffing, dat op de premie AOW/AWW betrekking heeft. Dit deel bedraagt (100:159,4) maal de totale premie.

Bijlage 4. Winst uit onderneming en FOR-aftrek bij een sterfteverlies van f 4.669,-

Winst uit onderneming	FOR	Winst uit onderneming bij f 4.669,- sterfteverlies	FOR	Verschil	
				in guldens	in % van sterfteverlies
43.000	4.945	38.331	4.408	537	11,5
43.137	4.960	38.468	4.423	537	11,5
<u>45.137</u>	5.160	40.468	4.653	507	10,9
47.806	5.427	<u>43.137</u>	4.960	467	10,0
87.806	9.427	<u>83.137</u>	8.960	467	10,0
<u>115.967</u>	12.243	111.298	11.776	467	10,0
118.967	12.243	114.298	12.076	167	3,6
120.636	12.243	<u>115.967</u>	12.243	0	0
124.669	12.243	<u>120.000</u>	12.243	0	0

Bijlage 5a. De vertrekende ondernemer

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Stakings- winst + FOR	Aankoop lijfrente	Per saldo nog te belasten	40% be- lasting	Totaal te betalen	Indien be- schikbaar	Beschik- baar over een lening	Jaarlijkse lijfrente- uitkering	7% interest op lening	Totale (fiscale) jaarlijkse opbr. (excl. aflossing lening)
A 155.000	155.000	0	0	155.000	155.000	0	20.316	0	20.316
B 155.000	100.000	55.000	22.000	122.000	155.000	33.000	13.107	2.310	15.417
C 155.000	55.000	100.000	40.000	95.000	155.000	60.000	7.209	4.200	11.409
D 155.000	0	155.000	62.000	62.000	155.000	93.000	0	6.510	6.510

Bijlage 5b. De aantredende ondernemer

1	2	3	4	5	6	7	8
Grootte lijfrente	Grootte lening	Totaal ontvangen	Jaarl. lijfrente- uitkering	7% interest op lening	Totale jaarl. betaling (excl. aflossing lening)	Schuldvermin- dering lijf- rente 1e jaar	Totale fiscale aftrek (1e jaar)
A 155.000	0	155.000	20.316	0	20.316	4.797	15.519
B 100.000	55.000	155.000	13.107	3.850	16.957	3.095	13.862
C 55.000	100.000	155.000	7.209	7.000	14.209	1.702	12.507
D 0	155.000	155.000	0	10.850	10.850	0	10.850

Bijlage 5c. Samenhang tussen hetgeen de een betaalt en de ander ontvangt

1	2	3	4	5	6
Totaal ter ontvangen	Geleend van de ex-ondernemer	Van derden geleend	7% interest aan derden	Betaald aan ex-ondernemer	In totaal betaald
A 0	0	0	0	20.316	20.316
B 55.000	33.000	22.000	1.540	15.417	16.957
C 100.000	60.000	40.000	2.800	11.409	14.209
D 155.000	93.000	62.000	4.340	6.510	10.850

Toelichting op de bijlagen 5a en 5b

Uit bijlage 5a blijkt, dat wanneer de heengaande ondernemer de f 155.000,- in het bedrijf laat zitten uitsluitend tegen een lijfrente van dezelfde grootte, hij jaarlijks f 20.316,- ontvangt (geval A), welk bedrag daalt al naarmate de lijfrente daalt (de gevallen B en C) om op f 6.510,- uit te komen in het geval er geen lijfrente wordt overeengekomen (geval D).

Wanneer men nu uit dit verloop de conclusie zou trekken, dat het dus voor hem voordelig is om maar zoveel mogelijk belastingschuld door middel van een lijfrente weg te werken, dan is deze conclusie toch wel wat voorbarig. Vergeten wordt dan nl., dat er bij een kleinere lijfrente weliswaar meer belasting direct moet worden afgerekend, maar dat men daar dan ook werkelijk geheel van af is. Bij een grotere lijfrente daarentegen wordt er immers een groter deel naar later verschoven, dat dan a.h.w. boven de markt blijft hangen. Er is daardoor dan geen afstel, doch slechts uitstel van betaling verkregen.

Eveneens ziet men bij deze conclusie over het hoofd, dat de hogere uitkering automatisch gepaard gaat met en dus ten koste gaat van intering op de vordering, hetgeen bij een lening niet het geval behoeft te zijn. Daar immers is men vrij tussentijdse aflossingen al of niet overeen te komen. Lost men niet af dan staat het aanvankelijk geleend bedrag aan het eind van de leenperiode nog onverkort ter beschikking, terwijl dat bij een lijfrente door overlijden dan geheel (op 1 leven) of ten dele (op meerdere levens) verdwijnt.

Om deze beide redenen zou het dus onjuist zijn indien de potentiële lijfrentetrekker zich bij zijn beslissing terzake alleen op het verloop van de jaaropbrengst (kolom 10 van bijlage 5 a) zou baseren. Ook de beide andere kanten van de zaak zal hij bij zijn beoordeling mee moeten laten wegen.

Deze noodzaak om alle kanten van de zaak in ogenschouw te nemen geldt trouwens ook voor de opvolger. Ook hij kan er niet mee volstaan om uit bijlage 5b te concluderen, dat het afzien van een lijfrente (geval D) voor hem het voordeligst is. Ook hij vergeet nl. dat - zonder aflossingen - zijn schuld na zoveel jaren geen enkele vermindering zal hebben ondergaan; dit in tegenstelling met de gevallen C, B en A, waar er - bij overlijden en in deze volgorde - een steeds grotere lijfrenteverplichting komt te vervallen.

Toelichting op bijlage 5c

Naarmate de lijfrente kleiner is, moet de opvolger meer lenen; zie bijlage 5b, kolom 1. Uit bijlage 5a, kolom 7 blijkt, welke bedragen de oud-ondernemer aan zijn opvolger leent (of kan lenen). Zie bijlage 5c, kolom 2. Het verschil tussen beide moet nog extra worden geleend (bijlage 5c, kolom 3), waarvan het interestbedrag in bijlage 5c, kolom 4 is opgenomen. Telt men dit bedrag op bij hetgeen aan de oud-ondernemer moet worden betaald, dan blijken de in bijlage 5c, kolom 6 verkregen totalen exact gelijk aan die, welk in kolom 6 van bijlage 5b vermeld staan.

58 Bijlage 6. Berekening (bij tarief 1979) van IB, premieheffing en FOR in het 9e jaar op basis 5-5-5

	Zonder lijfrente		Met lijfrente	
	nominaal	in gld. le jaar	nominaal	in gld. le jaar
Winst uit onderneming	63.530	43.000	63.530-7.335 = 56.195	38.035
Huurwaardeforfait	1.729	1.170	1.729	1.170
Totaal	65.259	44.170	57.924	39.205
Af: Interest privé, stel		3.500		3.500
zelfstandigenaftrek		2.000		2.000
bijzondere winstaftrek		1.428		1.428
FOR: 11,5% over 43.000 resp. 38.035		4.945		4.374
premieheffing		ij		z
Totale aftrek		11.873+ij		11.302+z
Belastbaar inkomen		32.297-ij		27.903-z
Bij: premie AOW/AWW (100:159,4) maal ij, z =		0,62..ij		0,62..z
Premie-inkomen		32.297-0,37..ij		27.903-0,37..z
Uitwerking:	0,189686 x (32.297-0,37..ij) = ij ij = 5.721,84		0,189686 x (27.903-0,37..z) = z z = 4.943,38	
Inkomstenbelasting: belastbaar inkomen	26.575		22.960	
belastingvrije som	10.070		(gehuwd, geen kinderaftrek) 10.070	
belastbare som	16.505		12.890	
	16.500	3.960	12.500	2.795
	5 (32%)	1	390 (26%)	101
in guldens van het 9e jaar	16.505	3.961	12.890	2.896
		5.852		4.279
Premieheffing: premie-inkomen	30.165		26.061	
	11,9% van 30.165 = 3.590		11,9% van 26.061 = 3.101	
	59,4% opslag = 2.132		59,4% opslag = 1.842	
	5.722		4.943	
in guldens van het 9e jaar	8.454		7.303	
FOR: in guldens van het eerste jaar 4.945 en 4.374				
in guldens van het negende jaar 7.306 en 6.462.				

Bijlage 7. Berekening (bij tarief 1979) van IB, premieheffing en FOR in het 9e jaar op basis 4,5-4,5-5

	Zonder lijfrente nominaal	in gld. le jaar	Met lijfrente nominaal	in gld. le jaar
Winst uit onderneming	61.150	41.389	61.150-7.335 = 53.815	36.424
Huurwaardeforfait	1.664	1.126	1.664	1.126
Totaal	62.814	42.515	55.479	37.550
Af: interest privé, stel		3.500		3.500
zelfstandigenaftrek		2.000		2.000
bijzondere winstaftrek		1.428		1.428
FOR: 11,5% over 41.389 resp. 36.424		4.760		4.189
premieheffing		ij		z
Totale aftrek		11.688+ij		11.117+z
Belastbaar inkomen		30.827-ij		26.433-z
Bij: premie AOW/AWW (100:159,4) maal ij, z =		0,62..ij		0,62..z
Premie-inkomen		30.827-0,37..ij		26.433-0,36..z
Uitwerking:		0,189686 x (30.827-0,37..ij) = ij ij = 5461,40		0,189686 x (26.433-0,37..z) = z z = 4682,95
Inkomstenbelasting: belastbaar inkomen		25.366		21.750
belastingvrije som.		10.070		10.070
belastbare som		15.296		11.680
	15.000	3.480	11.500	2.535
	296 (32%)	94	180 (26%)	46
in guldens van het 9e jaar	15.296	3.574	11.680	2.581
		5.280		3.813
Premieheffing:		28.792		24.688
premie-inkomen				
11,9% van 28.792 = 3.426				
59,4% opslag = 2.035				
		5.461		4.683
in guldens van het 9e jaar		8.068		6.919

FOR: in guldens van het eerste jaar 4.760 en 4.189,
in guldens van het negende jaar 7.033 en 6.189.

50 Bijlage 8. Berekening (bij tarief 1979) van IB, premieheffing en FOR in het 9e jaar op basis 3-3-5

	Zonder lijfrente		Met lijfrente	
	nominaal	in gld. 1e jaar	nominaal	in gld. 1e jaar
Winst uit onderneming	54.471	36.868	54.471-7.335 =	47.136
Huurwaardeforfait	1.482	1.003	1.482	1.003
Totaal	55.953	37.871	48.618	32.907
Af: interest privé, stel		3.500		3.500
zelfstandigenaftrek		2.000		2.000
bijzondere winstaftrek		1.428		1.428
FOR: 11,5% over 36.868 resp. 31.904		4.240		3.669
premieheffing		ij		z
Totale aftrek		11.168+ij		10.597+z
Belastbaar inkomen		26.703-ij		22.310-z
Bij: premie AOW/AWW (100:159,4) maal ij, z =		0,62..ij		0,62..z
Premie-inkomen		26.703-0,37..ij		22.310-0,37..z
Vitwerking:		0,189686 x (26.703-0,37..ij) = ij ij = 4730,79		0,189686 x (22.310-0,37..z) = z z = 3952,51
Inkomstenbelasting: belastbaar inkomen	21.972		18.357	
belastingvrije som	10.070		(gehuwd, geen kinderaftrek)	10.070
belastbare som	11.902		8.287	
	11.500	2.535	8.000	1.625
	402 (26%)	104	287 (26%)	74
	11.902	2.639	8.287	1.699
in guldens van het 9e jaar		3.899		2.510
Premieheffing:				
premie-inkomen	24.940		20.837	
11,9% van 24.940 = 2.968			11,9% van 20.837 = 2.480	
59,4% opslag = 1.763			59,4% opslag = 1.473	
	4.731		3.953	
in guldens van het 9e jaar	6.990		5.840	
FOR: in guldens van het eerste jaar 4.240 en 3.669.				
in guldens van het negende jaar 6.264 en 5.421.				

Bijlage 9. Verschillen in latere jaren

Ter beantwoording van de vraag of de in het eerste jaar becijferde verschillen daarna nog veel veranderen, kiezen we gemakshalve een, in tabel 5.1 voorkomend jaar, bijvoorbeeld het negende, waarin de vader 73 is en het sterfteverlies 7.335,- bedraagt. Maar daarmee zitten we meteen in de moeilijkheden, want op welke bedragen moeten we ons ter berekening van belastingen e.d., baseren? Is het zonder inflatie al moeilijk genoeg om de toekomst in cijfers vast te leggen, met inflatie is dat nog moeilijker. Niettemin: we staan voor het probleem en zullen het moeten oplossen. Aan het maken van veronderstellingen valt dus niet te ontkomen.

Stel daarom, dat de winst uit onderneming, het huurwaardeforfait en het prijsniveau elk met gemiddeld 5% per jaar zullen stijgen. Kunnen we dan in deze situatie - nader aangeduid als situatie 5-5-5 - zonder verdere gegevens de hoogte van de FOR-af trek, de premie- en belastingbedragen berekenen? Geenszins; immers de in de toekomst geldende tarieven zijn ons daarmee nog niet bekend. Aan de andere kant is het ook niet juist om op de toekomstige bedragen dan maar de huidige tarieven toe te passen. Deze immers hangen nauw samen met de huidige omstandigheden (b.v. koopkracht van de gulden, toestand van 's Rijks Financien e.d.) en deze zijn praktisch zeker niet gelijk aan die in de toekomst. Toch zullen de juiste tarieven op de juiste bedragen moeten worden toegepast.

Aan dit dilemma is wellicht te ontkomen door de toekomstige bedragen naar het heden terug te brengen, daarop de thans geldende tarieven van premieheffing, IB en FOR toe te passen en de aldus verkregen bedragen in dezelfde mate te vergroten als waarin er werd verkleind. De enige aanname, die er in deze aanpak verscholen ligt is deze, dat er op dezelfde reële bedragen dezelfde tarieven worden toegepast. En dat lijkt nog de minst gevaarlijke veronderstelling.

De zojuist genoemde uitgangspunten liggen ten grondslag aan de berekeningen in bijlage 6 terwijl de uitkomsten ervan hierna worden weergegeven.

Verschillen in IB, premieheffing en FOR in het 9e jaar op basis 5-5-5

	Zonder lijfrente	Met lijfrente	Verschil	
			in gulden	in % van sterfteverlies (7.335)
Premieheffing	8.454	7.303	1.151	15,7
IB	5.852	4.279	1.573	21,4
Totaal	14.306	11.582	2.724	37,1
FOR	7.306	6.462	844	11,5

Ook hier blijkt het verschil in premieheffing en IB te zamen meer dan een derde van het sterfteverlies te bedragen, nl. 37,1%.

Men kan zich afvragen in hoeverre dit niet onbelangrijke resultaat gevoelig is voor fouten in de taxatie van de toekomstige ontwikkelingen. Inderdaad is dit een belangrijke kant van de zaak, die daarom wel enige aandacht verdient. Stel daarom, dat - bijvoorbeeld mede als gevolg van de economische situatie - de winst uit onderneming in werkelijkheid een gemiddelde stijging van 4,5% per jaar zou vertonen, dat het huurwaardeforfait eveneens met 4,5% zou toenemen en dat het algemeen prijsniveau met gemiddeld 5% per jaar gestegen zou zijn. In die situatie (4,5-4,5-5) zijn we er dus jaarlijks een half procent naast geweest. Dit betekent dat er in het 9e jaar een inkomensverschil is opgetreden van 3,75%.

In hoeverre veranderen nu daardoor de gevonden verschillen? De ter beantwoording van deze vraag noodzakelijke berekeningen zijn in bijlage 7 opgenomen en de daarbij verkregen uitkomsten zijn de volgende.

Bijlage 9. (vervolg)

Verschillen in IB, premieheffing en FOR in het 9e jaar op basis 4,5-4,5-5

	Zonder lijfrente	Met lijfrente	Verschil	
			in guldens	in % van sterfte- verlies (7.335)
Premieheffing	8.068	6.919	1.149	15,7
IB	5.280	3.813	1.467	20,0
Totaal	13.348	10.732	2.616	35,7
FOR	7.033	6.189	844	11,5

Vergelijking van deze uitkomsten met de vorige doet zien, dat de besparing op premieheffing in beide gevallen precies gelijk is; zowel absoluut (f 1.150,-) als relatief (15,7% van het sterfteverlies). De besparing op inkomstenbelasting blijkt bij een lager inkomensniveau iets lager te zijn; ook hier zowel absoluut als relatief. Het verschil in de FOR-aftrek ten slotte blijft ook op dit lagere inkomensverschil onveranderd.

Al met al dus geen grote veranderingen, zodat de conclusie gewettigd lijkt, dat de gevoeligheid van de gevonden verschillen voor eventuele fouten in de taxatie van de ontwikkeling in ondernemerswinst en prijsniveau, niet erg groot blijkt. Echter was hier de veronderstelde fout ook niet groot, nl. een half procent per jaar. Maar hoe zou het antwoord luiden bij een grote verschil, bijvoorbeeld twee procent per jaar?

Alvorens een definitieve uitspraak te doen lijkt het daarom beter om ook deze situatie (3-3-5) eerst te onderzoeken. De hiervoor vereist berekeningen zijn opgenomen in bijlage 8 terwijl de verschillen tussen de verkregen uitkomsten als volgt zijn vastgesteld.

Verschillen in IB, premieheffing en FOR in het 93 jaar op basis 3-3-5

	Zonder lijfrente	Met lijfrente	Verschil	
			in guldens	in % van sterfte- verlies (7.335)
Premieheffing	6.990	5.840	1.150	15,7
IB	3.899	2.510	1.389	18,9
Totaal	10.889	8.350	2.539	34,6
FOR	6.264	5.421	843	11,5

Blijkens het voorgaande vinden we ook op dit lagere inkomensniveau de reeds eerder gesignaleerde ontwikkeling weer terug. Want ook hier blijven de gevolgen van de aanwezigheid van een sterfteverlies voor premieheffing en FOR gelijk; zowel absoluut als relatief. En wat de inkomstenbelasting betreft: hier zet zich de afneming van de verschillen voort zowel absoluut als uitgedrukt in een percentage van het sterfteverlies. Absoluut dalen de verschillen nl. van f 1.573,- via f 1.467,- naar f 1.389,- en relatief van 21,4% via 20% naar 18,9%.

Het lijkt ten slotte gewenst ook nog even de bij het hoogste en het laagste inkomen verkregen uitkomsten met elkaar te vergelijken.

Bijlage 9. (vervolg)

Verschillen in de som van een premieheffing en IB bij uiteenlopend inkomen in het 9e jaar

Situatie	Winst uit onderneming + huur-waardeforfait	Minder te betalen aan premieh. en IB a.g.v. sterfteverl.	Verschil in % van sterfteverlies (7.335)
5-5-5	65.259	2.724	37,1
3-3-5	<u>55.953</u>	<u>2.539</u>	34,6
Verschil	9.306	185	

Het zal weinig tegenspraak ontmoeten wanneer de in deze tabel becijferde verandering van f 185,- op een inkomensverandering van f 9.306,-, zijnde 2%, als uiterst gering wordt aangemerkt. Daar het bij de FOR nog minder is, nl. geheel afwezig, kunnen we stellen, dat ook bij een wat groter inkomensverschil (hier ruim 16%) de gevolgen van een sterfteverlies niet veel anders uitpakken.

	Zonder lijfrente nominaal in gld. 1e jaar	Met lijfrente nominaal in gld. 1e jaar
Winst uit onderneming (bruto)	63.902	63.902
Vrijvallende verplichtingen	-	41.192
Winst uit onderneming (netto)	63.902	111.151
Huurwaardeforfait	1.739	175.053
Totaal	65.641	1.121
Af: interest privé, stel	42.313	113.962
zelfstandigenaftrek	3.500	3.500
bijzondere winstaftrek	2.000	-
FOR: 11,5% over 41.192 resp. 43.137	1.428	1.428
10% over 69.704	4.737	4.960
premieheffing	-	6.970
Totale aftrek	ij	z
Belastbaar inkomen	11.665+ij	16.858+z
Bij: premie AOW/AWW (100:159,4) maal ij, z =	30.648-ij	97.104-z
Premie-inkomen	0,62..ij	0,62..z
	30.648-0,37..ij	97.104-0,37..z
Uitwerking:	0,189686 x (30.648-0,37..ij) = ij ij = 5429,69	0,189686 x (97.104-0,37..z) = z z = 17203,24 maar het maximum = 8.336
Inkomstenbelasting: belastbaar inkomen	25.218	88.768
belastingvrije som	10.070	(gehuwd, geen kinderaftrek) 10.070
belastbare som	15.148	78.698
	15.000	78.000
	148 (32%)	698 (64%)
in gulden van het 10e jaar	15.148	78.698
	3.527	35.502
	5.472	55.075
Premieheffing:		
premie-inkomen	28.625	43.950
11,9% van 28.625 = 3.407		11,9% v. 43.950 (max.) = 5.230
59,4% opslag = 2.023		59,4% opslag = 3.106
	5.430	8.336
in gulden van het 10e jaar	8.424	12.932

FOR: in gulden van het eerste jaar 4.737 en 11.930, in gulden van het tiende jaar 7.349 en 18.507.

Bijlage 11. Berekening (bij tarief 1979) van IB, premieheffing en FOR in het jaar van overlijden op basis 5-5-5

	Zonder lijfrente nominaal in gld. 1e jaar	Met lijfrente nominaal in gld. 1e jaar
Winst uit onderneming (bruto)	66.707	66.707
Vrijvallende verplichtingen	-	43.000
Winst uit onderneming (netto)	66.707	111.151
Huurwaardeforfait	1.815	177.858
Totaal	68.522	1.815
Af: interest privé, stel	44.170	115.819
zelfstandigenaftrek	3.500	3.500
bijzondere winstaftrek	2.000	-
FOR: 11,5% over 43.000 resp. 43.137	1.428	1.428
10% over 71.512	4.945	4.960
premieheffing	-	7.151
	ij	8.336 (max.)
Totale aftrek	11.873+ij	25.375
Belastbaar inkomen	32.297-ij	90.444
Bij: premie AOW/AWW (100:159,4) maal ij, z =	0,62..ij	5.230 (max.)
Premie-inkomen	32.297-0,37..ij	95.674
Uitwerking:	0,189686 x (32.297-0,37..ij) = ij ij = 5721,84	
Inkomstenbelasting: belastbaar inkomen	26.575	90.444
belastingvrije som	10.070	10.070
belastbare som	16.505	80.374
	16.500	36.336
	5 (32%)	374 (64%)
in gulden van het 10e jaar	16.505	36.575
	3.961	56.740
	6.145	
Premieheffing: premie-inkomen	30.165	43.950 (max.)
	11,9% van 30.165 = 3.590	11,9% van 43.950 = 5.230
	59,4% opslag = 2.132	59,4% opslag = 3.106
	5.722	8.336
in gulden van het 10e jaar	8.877	12.932
FOR: in gulden van het eerste jaar 4.945 en 12.111, in gulden van het tiende jaar 7.671 en 18.788.		

Bijlage 12. Berekening (bij tarief 1979) van IB, premieheffing en FOR in het jaar van overlijden op basis 5-5-5 plus f 100.000,-

	Zonder lijfrente nominaal	in gld. le. jaar	Het lijfrente nominaal	in gld. le. jaar
Winst uit onderneming (bruto)	166.707	107.461	166.707	107.461
Vrijvallende verplichtingen	-	-	111.151	71.649
Winst uit onderneming (netto)	166.707	107.461	277.858	179.110
Huurwaardeforfait	1.815	1.170	1.815	1.170
Totaal	168.522	108.631	279.673	180.280
Af: interest privé, stel		3.500		3.500
zelfstandigenaftrek		-		-
bijzondere winstaftrek		1.428		1.428
FOR: 11,5% over 43.137 resp. 43.137		4.960		4.960
10% over 64.324 resp. 72.830		6.432		7.283 (max.)
premieheffing		8.336 (max.)		8.336 (max.)
Totale aftrek		24.656		25.507
Belastbaar inkomen		83.975		154.773
Bij: premie AOW/AWW		5.230		5.230
Premie-inkomen		43.950 (max.)		43.950 (max.)
Inkomstenbelasting: belastbaar inkomen		83.975		154.773
belastingvrije som		10.070		10.070
belastbare som		73.905		144.703
	73.000	31.856	144.000	79.549
	905 (64%)	579	703 (70%)	492
	73.905	32.435	144.703	80.041
in guldens van het le. jaar		50.317		124.170

FOR: in guldens van het eerste jaar 11.392 en 12.243.
in guldens van het tiende jaar 17.673 en 18.993.

Premieheffing: in guldens van het eerste jaar 8.336 en 8.336.
in guldens van het tiende jaar 12.932 en 12.932.

Appendix

VERLOOP VAN ENKELE GROOTHEDEN BIJ EEN LIJFRENTTE OP 2 LEVENS

Inleiding

Behalve verzekeringen op één leven komen er - zoals bekend - ook verzekeringen op meerdere levens voor. Zo zijn er bij een lijfrente veelal twee verzekerden, bijvoorbeeld een echtpaar. Er wordt dan overeengekomen, dat de uitkeringen bij het overlijden van een van beide verzekerden niet ophouden maar blijven doorlopen zolang de andere verzekerde in leven is; al of niet voor hetzelfde bedrag.

Principieel zijn verzekeringen op meerdere levens niet anders dan verzekeringen op één leven, maar ze brengen wel ingewikkelder berekeningen mee. Vandaar in het voorgaande de beperking tot een lijfrente op één verzekerde.

Gelet op de belangrijkheid van de lijfrenteverzekering op twee levens lijkt het echter gewenst om ook bij deze verzekering een indruk te geven van het verloop van de diverse grootheden.

Bij de berekening daarvan is een dankbaar gebruik gemaakt van de z.g. commutatietallen, zoals die zijn opgenomen in een aparte bijlage bij de derde druk van: Actuariële Wiskunde van de hand van de actuarissen Dr. W.J.C. de Heer en J. Sattler (1977 Martinus Nijhoff).

Dat deze getallen op een oudere sterftetafel (GBM 1961-65) en op een andere interestvoet (nl. 3½%) zijn gebaseerd dan die, waarop de voorgaande berekeningen stoelen, vormt daarbij geen enkel bezwaar. Het gaat er immers slechts om enig idee te verkrijgen van het verloop van de verschillende grootheden bij een lijfrente op 2 levens. En dit is ook bij deze uitgangspunten zonder meer mogelijk.

Uitgangspunten en uitwerking

We gaan uit van een echtpaar, waarvan de man juist 65 jaar is geworden en de vrouw 62 jaar. Verder baseren we ons - zoals reeds opgemerkt - op de GBM 1961-65 3,5%. Daarnaast gaan we ervan uit, dat bij overlijden van de vrouw als eerste de uitkeringen geen verandering ondergaan terwijl in het geval de man als eerste komt te overlijden, er een vermindering met 30% optreedt. Deze bedragen worden dus gedurende het verdere leven van de langstlevende van beide echtgenoten uitgekeerd.

Volgen we bij de berekening de veelal in de praktijk gevolgde methode, dan stellen we de leeftijd van de vrouw gelijk aan die van een 3 jaar jongere man terwijl we daarnaast beide leeftijden uit veiligheidsoverwegingen elk met 2 jaar verlagen. Bij werkelijke leeftijden van 65-62 wordt er dus van rekenleeftijden 63-57

uitgegaan. In deze situatie blijkt de z.g. smeltingsleeftijd van het echtpaar 60,43 jaar te bedragen. Na 1 jaar is dit 61,43 jaar geworden (mits natuurlijk beide verzekerden nog in leven zijn!), na 2 jaar 62,43 jaar en zo vervolgens, zodat er aan interpolatie tussen (de waarden bij) de hele leeftijden niet te ontkomen valt.

Verder houden we ook hier met opslagen voor kostendekking geen rekening, zodat we met z.g. netto-koopsommen werken.

Bij deze uitgangspunten rolt er voor een koopsom van f 155.000,- een (postnumerando) lijfrente van f 11.351,40 per jaar uit de bus zolang beide echtelieden te zamen of de man alleen in leven zijn/is, welk bedrag tot f 7.945,98 (70%) daalt, zodra de vrouw alleen is overgebleven. In de tabel (blz.60) is het verloop van een aantal grootheden opgenomen voor het geval de man als eerste komt te overlijden.

Toelichting

Zoals uit de tabel blijkt, gebeuren er de eerste jaren geen schokkende dingen: de uitkeringen vinden normaal voortgang en de contante waarde van de verplichtingen daalt dienovereenkomstig. In zoverre is er niet veel verschil met een verzekering op één leven.

Maar hierin komt verandering zodra er zich een sterfgeval voordoet. Stel, dat de vrouw als eerste sterft en wel in het begin van het 10e jaar. Op datzelfde moment kan er met een voorziening worden volstaan van f 83.467,- zijnde de contante waarde van een levenslange uitkering van f 11.351,40 lijfrente op het leven van de man. Er valt dan f 114.115,- min f 83.467,- = f 30.648,- vrij en niet de gehele reserve, zoals bij een lijfrente op één leven.

Komt de man als eerste te overlijden - en daarvan wordt in de tabel uitgegaan - dan daalt de uitkering tot f 7.945,98 per jaar, te betalen zolang de vrouw nog leeft. Hiervoor is nog slechts een voorziening van f 76.377,- nodig, zodat er f 37.738,- kan vrijvallen. Bij het eerste overlijden loopt dus een lijfrenteverzekering op 2 levens uit op een zelfde verzekering op 1 leven en daarmee zijn we weer op bekend terrein.

Een complicatie vormt wellicht nog de becijfering van het uiteindelijk resultaat in het jaar van overlijden van de eerststervende. Er treedt in dat jaar immers ook nog een sterfteverlies m.b.t. de langstlevende op.

De becijfering verloopt als volgt:

vrijvallende reserve bij het eerste overlijden	f 37.738,-
3½% interest over f 76.377,- =	f 2.673,-
sterfteverlies langstlevende	<u>" 2.214,-</u>
	<u>" 4.887,-</u>
voordeel per saldo	f 32.851,-

Tabel. Verloop van balansposten, kosten e.d. bij een netto-koopsof van f 155.000,- voor een post-numerando lijfrente op het leven van een man van 65 jaar en een vrouw van 62 jaar met een uitkering van f 11.351,40 zolang beiden of de man alleen leven; leeft de vrouw alleen dan is de uitkering f 7.945,98 (70%). Tafel: GBM 1961-1965; 3% interest

Leeftijd	Begin-balans	3½ in-terest	Sterfte-verlies	Jaar-kosten	Betaald	Eind-balans	Schuld-vermindering	Jaar-kosten in % v. begin-balans	Sterfte-verlies in % v. begin-balans
65,62	155.000	5.425	1.483	6.908	11.351	150.557	4.443	4,46	21,5
66,63	150.557	5.269	1.607	6.876	11.352	146.081	4.476	4,57	23,4
67,64	146.081	5.113	1.718	6.831	11.351	141.561	4.520	4,68	25,2
68,65	141.561	4.955	1.860	6.815	11.352	137.024	4.537	4,81	27,3
69,66	137.024	4.796	1.985	6.781	11.351	132.454	4.570	4,95	29,3
70,67	132.454	4.636	2.135	6.771	11.351	127.874	4.580	5,11	31,5
71,68	127.874	4.476	2.274	6.750	11.352	123.272	4.602	5,28	33,7
72,69	123.272	4.315	2.451	6.766	11.351	118.687	4.585	5,49	36,2
73,70	118.487	4.154	2.626	6.780	11.352	114.115	4.572	5,71	38,7
74,71	114.115/ 76.377	2.673	35.524 1)	32.851 2)	7.946	73.318	40.797		
72	73.318	2.566	2.336	4.902	7.946	70.274	3.044	6,69	47,7
73	70.274	2.460	2.475	4.935	7.946	67.263	3.011	7,02	50,2
74	67.263	2.354	2.604	4.958	7.946	64.275	2.988	7,37	52,5
									3,87

1) Sterftewinst per saldo.

2) Uiteindelijk voordeel is het jaar van overlijden.

De fiscus bereikt hetzelfde resultaat als volgt:

schuldvermindering f 114.115,- - f 73.318,- =	f 40.797,-
uitkering	<u>" 7.946,-</u>
per saldo bij het inkomen te tellen	f 32.851,-

Ten slotte nóg anders gegroepeerd:

voordeel vrijvallende reserve	f 37.738,-	
sterfteverlies langstlevende	<u>" 2.214,-</u>	
sterftewinst per saldo		f 35.524,-
3½% interest over f 76.377,-		<u>" 2.673,-</u>
voordeel per saldo		f 32.851,-

En met deze becijferingen zijn tevens alle tabelwaarden in het jaar van overlijden verklaard.